

Ändra systemet – inte klimatet, men hur?

**Rättvis klimatomställning.
Hur skulle det kunna genomföras?
Vilka systemförändringar krävs?**

Stig Broqvist

Helsingborg september 2020

Innehållsförteckning

	Sid
Framsida ("Ändra systemet – inte klimatet, men hur?")	1
Innehållsförteckning	2
Förord	2
Lärdomar av corona-pandemin	3
Grundläggande orsaker till kriserna	6
Vilka mål vill vi ställa upp för ett framtida samhälle?	9
Omställning av vår produktion och konsumtion till hållbarhet	10
Hur denna omställning kommer i konflikt med nuvarande ekonomiskt system	21
Ändringar, både stora och små, av det ekonomiska systemet	22
Konsekvenser	36
Omfattande folkrörelsekamp krävs	36
Kontaktuppgifter	38

Förord

Då och då hör jag olika människor, t.ex. olika författare och föredragshållare, säga dels att den nuvarande samhällsutvecklingen är mycket skadlig både för människor och miljö, och dels att det skulle behövas ett helt annat alternativ, en genomgripande samhällsförändring, men att de inte sett något sådant presenteras. Jag känner att jag, som varit aktivist för fred, miljö och solidaritet i 57 år har ett särskilt ansvar att formulera ett sådant alternativ. Jag hävdar också att den del av miljörörelsen, som har miljö och solidaritet som ledord, borde ha en särskild möjlighet och ett särskilt ansvar att formulera ett sådant alternativ. Att det ekonomiska system vi lever i på många sätt gör det svårt att rädda miljön och ordna en rättvis klimatomställning står klart för många, både inom och utom miljörörelsen, men inte för alla ens inom miljörörelsen.

"System change - not climate change", på svenska "Ändra systemet – inte klimatet", var en mycket vanlig paroll under den stora demonstrationen med 100 000 deltagare i Köpenhamn under FN:s klimattoppmöte i december 2009. Jordens Vänner Helsingborg började då dela ut ett 12-sidigt A5-blad om vad som krävs för att rädda klimatet och om att det krävs ändringar av det ekonomiska systemet. Några år senare tillverkade Jordens Vänner på riksplanet och lät trycka upp banderoller med texten "Ändra systemet – inte klimatet" och med passande vackert målade bilder. En del inom Jordens Vänner hade säkert klara idéer om hur systemet borde ändras, medan det för andra mer var ett slagord. Någon tydlig gemensam skrift om hur systemet borde ändras har man dock inte.

Ann Pettifor, en brittisk ekonom, har skrivit två böcker "Produktionen av pengar" 2019 och "Så räddar vi klimatet. Argument för en Green New Deal" 2020. Hennes böcker är en stor inspirationskälla. Denna skrift bygger både på Ann Pettifors böcker och många andra synpunkter jag stött och blött både inom Jordens Vänner och på otaliga diskussionsmöten i Enhetsgruppen i Helsingborg, i diskussioner med människor på gator och torg och i många andra sammanhang.

Greta Thunberg har i sitt sommarprat i radion och tillsammans med andra i ett öppet brev och krav till EU och globala ledare sagt att det inte går att undvika en klimatkatastrof inom ramen för nuvarande ekonomiskt system. Se <https://climateemergencyeu.org/> Hon har också pekat på att det är oerhört bråttom. Hon har inte pekat på hur man ska göra, mer än att behandla det som en kris och att vi måste göra det möjligt att riva upp kontrakt och avtal. Hon har ofta sagt, att politiken inte är i närheten av vad som krävs för rädda klimatet. Jag instämmer helt, trots alla vackra tal från ledande politiker. Det hon säger är fantastiskt. Vi kan inte begära att en 17-åring ska ha utförliga lösningar. Däremot måste jag, som har varit med betydligt längre och som funderat på detta under lång tid kunna peka på hur man ändrar systemet.

Jag har länge insett, att systemet är fel på flera sätt både för miljö och resursförbrukning, för fred och rättvisa. Första gången jag skrev något sammanhängande i denna riktning var häftet "Alternativ samhällsform" 1970. Mina tankar och idéer har naturligtvis utvecklats mycket sedan dess.

Jag hoppas att detta häfte ska bli ett viktigt bidrag i diskussionen om hur det ekonomiska systemet och samhället måste utformas för att klara en rättvis klimatomställning i samklang både med människors behov och naturens begränsningar. I denna rapport ger jag inte ett fixt och färdigt svar på hur det ekonomiska systemet fungerar idag, hur det bör ändras, och hur ett framtida ekonomiskt system borde se ut. Däremot menar jag att det är ett viktigt bidrag till en fortsatt nödvändig diskussion i samhället. Innehållet i denna skrift står jag själv för, även om jag tror och hoppas att många andra också är överens om mycket, kanske till och med allt det jag skrivit här.

Denna skrift är ett försök att visa på vad regering och riksdag skulle kunna göra tillsammans med aktiva folkrörelser, om de vill ta klimatfrågan och andra samhällsfrågor på allvar. Det är inte heller något fullständigt regeringsprogram. Det skulle kräva betydligt mer om utrikespolitik och fredssträvanden, om välfärden, om brottslighet och mycket mer. Både på dessa områden och de områden som behandlas i detta häfte har jag tänkt en hel del och kan komma med svar på många frågor. Jag har valt att begränsa detta till att i huvudsak behandla det som tydligt har stor betydelse för att klara klimat- och miljöfrågor och hur det hänger samman med det ekonomiska systemet. Jag hoppas att diskussionen om hur vi ska kunna ändra systemet men inte klimatet kan fortsätta via e-post, olika diskussionsmöten, seminarier och konferenser.

Helsingborg september 2020.

Stig Broqvist

Lärdomar av corona-pandemin

Corona-pandemin, covid-19, som man också säger, har inverkat kraftigt på vardagslivet för alla i Sverige och troligen i alla länder i världen under 2020. När det gäller satsningar på välfärd och miljö har politiker ofta sagt att statens pengar inte räcker, men i corona-tider ropade alla politiker, företagare och många ledarskribenter på hjälp från staten. Även extrema nyliberaler, som brukar vara mycket kritiska till statliga ingripanden, lutade sig mot staten. Och staten öser ut inte enstaka miljarder utan hundratals miljarder kronor.

Det var svårt att få tag på tillräcklig mängd medicinsk utrustning. Det gällde både skyddsutrustning för personalen, respiratorer och mediciner. Förr hade Sverige stora beredskapslager, men de har avskaffats. Finland har dock kvar sina beredskapslager, troligen kloka av sina erfarenheter av krig under 1900-talet. I Sverige har förlitan på just in time, frihandel, EU-solidaritet och marknadskrafter varit betydligt större. Hälsovårdande myndigheter har i corona-tider sagt att man måste samordna och planera tillgången på medicinsk utrustning och mediciner, så det räcker till alla. Det kan kallas planekonomi. Riksbankschefen Stefan Ingves sade något om att marknadsekonomin fungerar som sämst, när man behöver den som bäst.

I krönikan "Coronakrisen ger oss inte ett nytt mildt politiskt klimat" 30/3 2020 skrev Sven-Åke Olofsson på ledarsidan i Helsingborgs Dagblad (HD) att de politiska besluten att avskaffa beredskapslagren av sjukvårdsmateriel var skandalösa. Instämmer, men inse även den skuld Helsingborgs Dagblad och stora delar av massmedia i övrigt har. Just in time, nedskärningar i det offentliga, skattesänkningar och marknadskrafter har i ca tre årtionden hyllats som världens frälsning. Carl Bildt kallade detta enda vägens politik i början på 90-talet och HD och de flesta andra massmedier instämde. Vi som kämpade emot förlöjligades och betraktades som mindre vetande även av HD. Denna nyliberala politikens konsekvens blev att avskaffa beredskapslagren, eftersom de inte ansågs lönsamma.

Vi vet också att sjukvården gång på gång under de senaste 30 åren råkat ut för nedskärningar, personalminskningar och minskningar av antalet vårdplatser. Krisberedskapen är således sämre än den var för några årtionden sedan

I Storbritannien ställde en bilindustri om till att tillverka respiratorer istället för bilar. I Sverige när teatrar inte kunde fortsätta med föreställningar, började de tillverka skyddsutrustning för vårdpersonal. Också andra har gjort det. Laboratorier vid ett universitet liksom sprittillverkare har ställt om och börjat tillverka handsprit, när det var stor brist på det. Idrottare och andra har börjat som volontärer att hjälpa riskgrupper, som inte själva bör gå och handla, med inköp av mat och mediciner. Artister, som inte kan genomföra vanliga konserter, har börjat spela på gräsmattan utanför äldreboenden, där de äldre kan njuta av musiken från fönster och balkonger. Arbetslös kabinpersonal eller arbetslösa i andra serviceyrken har gått en kort utbildning för att utföra en del arbetsuppgifter inom vården och på så sätt avlasta den ordinarie vårdpersonalen. Många vårdutbildade återgick till jobb inom vården respektive introducerades för arbete inom intensivvården. Några få personer har kommit över viktiga varor och sålde det mycket dyrt. Jag uppfattar att det positiva, solidariska beteendet dominerar över det negativa, egoistiska beteendet.

LRF (Lantbrukarnas Riksförbund) har varnat för att grönsaker och bär inte kan skördas, eftersom säsongarbetare från fjärran länder en tid inte fick resa till Sverige. Andra har pekat på hur absurt det är när det finns många arbetslösa inom landet.

Alla i ledande ställning pratade under corona-krisen om att hjälpas åt, samarbeta. Ingen talade då om att vi måste konkurrera. Det är en mycket viktig lärdom. På det internationella planet tycks tyvärr det egoistiska beteendet dominera över det solidariska. När Italien i början av coronakrisen bad EU om hjälp kunde eller ville inte EU-länder hjälpa. Däremot levererade Kina och Ryssland sjukvårdsutrustning och Kuba skickade ett 50-tal läkare. På radioprogrammet Konflikt 2020-04-25 framkom att Brasilianska sjukhus köpt ett hundratal respiratorer från Kina, men Tyskland respektive USA köpte istället upp dem. En gång lade helt enkelt USA beslag på (stal) ett stort parti respiratorer. En gång lyckades ett sjukhus i norra Brasilien transportera respiratorer på hemliga vägar för att undvika att Europa, USA eller brasilianska tullen skulle lägga beslag på dem. Colombianska ingenjörer tvingades uppfinna respirator, som sedan militären satte igång att tillverka, eftersom de inte kunde importera. Att Brasilien och Colombia är nära allierade med USA hjälpte dem inte. Bolsonaro började därför vända sig till Kina, när USA:s Trump svek sin allierade. Ecuador har inte samma resurser som Colombia och Brasilien. I en stor stad i Ecuador hade 6 gånger fler dött än normalt. Bårhuset var fullt och coronadöda låg på gatan. USA har köpt upp HIV-medicin, eftersom en del tror att det hjälper mot corona, så Ecuador kan inte komma över den medicinen utan patienter dör. Nu tävlar länder om att finna ett vaccin mot corona i stället för att samarbeta. Det borde ju vara så att forskare samarbetar i stället för att konkurrera.

Flygresandet har minskat drastiskt och bilresandet minskade en hel del. Det har en tid lett till påtagligt minskade utsläpp av växthusgaser. När många fysiska möten har ställts in, har digitala möten av olika slag via nätet ökat. Många har lärt sig att det kan fungera med möten på distans. Kanske kan en del fysiska möten i framtiden ersättas av möten via nätet.

Corona-viruset spreds till människor troligen på en matmarknad i Kina, där man blandade vilda och tama djur, hade levande djur som slaktades och såldes. Även det sätt på vilket djur föds upp i trånga utrymmen på andra håll i världen innebär risker för smittspridning. Det kanske får konsekvenser för djurhållningen i framtiden.

Alla kan se att det går att ställa om, när myndigheter och regeringen bedömer att det är nödvändigt. Å andra sidan ser många att det ställer till många problem, så en del tror att en klimatomställning blir

förödande. Det är viktigt att vi i miljörelsen förklarar hur en klimatomställning kan genomföras på ett rättvist sätt, så det kommer att fungera för alla.

Regeringen tar fram miljarder till banker för att kunna låna ut till företag i svårigheter. Det fungerar inte alls för småföretag, t.ex. hotell och restauranger, som har nästan noll i inkomst, men har fasta kostnader. De kommer inte att betraktas som kreditvärdiga och inte få låna. De har inte heller råd att ta lån med 6 % ränta. En del begär hyressänkningar, men fastighetsägarna är oftast kallsinniga.

Alternativ ekonomisk politik i corona-tider:

Detta tycker jag utifrån ett rättviseperspektiv är helt galet. Jag hävdar att det behövs en helt annan ekonomisk politik både på kort och lång sikt. Det som gäller en rättvis klimatomställning tar jag upp senare i denna skrift. Det kortsiktiga under corona-krisen tar jag upp här, även om det finns nära kopplingar mellan det kortsiktiga och långsiktiga.

Omläggning av produktion och arbetsuppgifter:

Regeringen borde ha ålagt bilföretagen att lägga om produktionen och tillverka respiratorer istället för bilar. Andra företag, som tillverkar sådant som inte är nödvändigt, borde ha ålagts att tillverka skyddsutrustning för vårdpersonal, handsprit, testutrustning m.m. som behövdes för att klara vård och omsorg. Vad varje företag ska tillverka beror naturligtvis på vilka förutsättningar respektive företag har. Byggbolag, som bygger stora vägar, stora centrala parkeringsanläggningar, externa köpcentra och annat som kan avvaras åläggs att bygga upp lagerlokaler, där nya beredskapslager kan ordnas efterhand.

Omskolning för att kunna utföra lämpliga arbetsuppgifter inom vård och omsorg, borde ha erbjudits i massiv skala till dem, som kunde passa för sådana arbetsuppgifter, och som permitterades, varslades eller redan är arbetslösa. Eftersom många av dessa kan återgå till ordinarie arbete efter corona-krisen, ska omskolningen m.m. anpassas för att kunna vara en tillfällig ändring av arbetsuppgifter. Regeringen och riksdagen måste genomföra sådana ändringar i regelverken för arbetslösa, att de kan ta tillfälliga jobb såsom grönsaksplöckning, bärplockning och liknande utan att förlora ekonomiskt på det. A-kasseersättningen efter ett tillfälligt jobb får inte bli mindre än om de inte tagit jobbet. Sådana säsongarbeten måste vara så väl betalda att svenska arbetslösa vill arbeta med det. De måste också få bidrag till resor och tillfälligt boende, om sådana jobb är på en helt annan plats än där den arbetslöse bor. Om det behövs måste man ordna så varslade och permitterade kan ta sådana tillfälliga arbeten utan att förlora sina rättigheter som varslad eller permitterad. Kommunerna borde organisera så alla i riskgrupper, som inte kan eller bör handla mat och mediciner, kan få hjälp med detta på ett säkert sätt. Även om den ideella verksamhet som nu sköter sådant gör det bra, kanske de inte orkar göra det som oavlönade volontärer i längden.

Andra villkor för banker, hyror och vinstutdelning:

Regeringen borde tillsammans med riksdagen fatta en lång rad skarpa beslut. Banker borde förbjudas ta ut ränta mer än det lilla som behövs för att de bankanställda ska klara sig. Bankdirektörerna behöver inte högre löner än en vanlig banktjänsteman. Banker borde också tvingas acceptera att inte få in amorteringar från dem (privatpersoner eller företag), som har fått stora svårigheter på grund av corona-krisen. Fastighetsägare borde åläggas att sänka hyrorna enligt följande: Eftersom räntekostnaderna i stort sett försvinner måste motsvarande del av hyran minska för alla. För alla företag och privatpersoner, som får drastiskt minskning i inkomsterna på grund av corona-krisen, ska fastighetsägarna åläggas att sänka hyran till den nivå, som behövs för att klara löner till fastighetsskötare och annan personal samt klara nödvändigt underhåll och nödvändiga reparationer. Alla storföretag och medelstora företag ska tvingas att använda de vinster och marginaler de samlat på sig till att klara permitteringslöner, om de tvingas permittera.

Ekonomiska bidrag till utsatta:

Ovanstående åtgärder kommer att underlätta ekonomiskt för väldigt många privatpersoner och företag. Det är mycket möjligt det inte räcker. Då måste staten gå in med bättre villkor för arbetslösa så alla människor klarar sin ekonomi. Vräkningar för personer, som får ekonomiska svårigheter till följd av corona-epidemin, måste förbjudas. Om a-kassa inte räcker utan försörjningsstöd behövs, måste de kunna få det utan att behöva sälja villa, bostadsrätt, bil, TV eller annan egendom. Det är mycket möjligt att småföretag inom hotell, restaurang, kultur och en del andra branscher behöver ekonomiskt bidrag för att kunna komma igen efter corona-krisen, och då ska de få det.

För sådana branscher, vars produktion behöver avvecklas inom ramen för en rättvis klimatomställning, t.ex. större delen av flyget, finns det ingen anledning att hålla dem under armarna. Däremot måste personalen få all erforderlig hjälp med omskolning, a-kasseersättning m.m. så de klarar sig ekonomiskt. Resebyråer, som ordnar charterresor med flyg, kan ställa om till charterresor med tåg och få hjälp, så de klarar sig till efter corona-krisen.

Det har i corona-tider talats mycket om samhällsviktig verksamhet. Det är en mycket viktig lärdom. Det gäller att se till vad som människor behöver i stället för vad som är lönsamt. Det är också mycket viktigt att ha beredskap och självförsörjning, så att huvuddelen av det som behövs tillverkas inom landet, särskilt sådant som är mycket viktigt att ha.

Grundläggande orsaker till kriserna

Vi ser en lång rad kriser, som drabbar människor och miljö: klimatkrise, artutrotning, minskande biologisk mångfald, giftspridning, förorening av plast och annat i haven, coronakrisen, andra pandemier, rasism, förtryck, diskriminering, ojämlikhet, brottslighet, krig, flyktingkris m.m. Det är klart att man vid en analys ser skilda orsaker, såsom utsläpp av växthusgaser när det gäller klimatkrisen och olika historiska händelser när det gäller krig. Men en närmare analys kan visa att det finns gemensamma underliggande orsaker bakom. För att helt förstå varje kris, och därmed kunna finna lösningar, räcker det inte med att se de gemensamma grundläggande orsakerna. Å andra sidan missar vi något väsentligt och kan inte finna tillräckligt väl fungerande lösningar på problemen, om vi inte också ser och granskar de grundläggande gemensamma orsakerna bakom de olika kriserna.

Jag hävdar att de bakomliggande orsakerna är komplexa och att vi kan se på olika aspekter av detta komplexa orsakssammanhang. Jag gör här ett försök att beskriva de orsaker jag ser.

Det finns en utbredd föreställning att materiell framgång är det viktiga i livet och att varje individ kan lyckas, om hen bara anstränger sig. Denna dominerande inställning ser gemenskap, utöver familjen och de närmaste vännerna, och kollektiva lösningar, som lite gammaldags. Visserligen finns en mer kollektivistisk anda hos många människor och kommer ibland till uttryck i gemensam kamp, men det som dominerar genom reklam, massmedia m.m. är den individualistiska och materialistiska synen.

I nationalekonomin kommer människan in som arbetskraft och konsument. Man har alltså en syn, som innebär att det är helt i sin ordning att exploatera människor. Människor säljer sin arbetskraft och ska vara glada om någon vill använda deras arbetskraft, även om de får så låg lön, att de inte kan klara sina behov, och även om arbetsmiljön är så dålig och stressen så hård att de blir utslitna. Sedan ska människor som konsument med reklam lockas att köpa de varor som bjuds ut, vare sig de behöver dem eller inte. En del ekonomer tycker att kultur bara är värt något, om människor är beredda att betala för att konsumera kulturupplevelser. Många politiker säger att resurserna till skola, vård och omsorg skapas i den privata sektorn genom de skatter de betalar. Sådana påståenden är ju egentligen en förolämpning mot alla läkare, sjuksköterskor, undersköterskor, lärare, förskollärare och andra som utför arbetet i välfärden. På 90-talet kallades sådana välfärdsarbetare i

offentliga sektorn för tärande, medan de som arbetade i privata sektorn sågs som närande. Sådana påståenden innebär, att de som jobbar med reklam, telefonförsäljning, tillverkning eller försäljning av smink, produktion av skadliga kemikalier, lyxbilar, lyxbåtar, läsk med mycket socker och andra tillsatser, finansspekulanter m.m. är värdefullare än de som arbetar med vård, skola och omsorg. Det är en grov förolämpning mot dem som under coronakrisen sades utföra samhällsviktig verksamhet.

I Sverige använder vi i genomsnitt så mycket naturresurser, så att om alla i världen skulle leva på denna nivå, skulle det krävas 4,2 jordklot. Det är naturligtvis fullständigt ohållbart. Storföretagen kan köpa upp mark för att odla exportgrödor ofta i fjärran länder och driver bort lokalbefolkningen, som kanske brukat marken i generationer men inte har papper på att de äger marken. Det kallas landgrabbing. Ofta hugger storbolagen ner regnskog, odlar plantagegrödor med starka gifter eller bedriver boskapsskötsel för att exportera kött. Landgrabbing förekommer också i Sverige även om formerna är lite annorlunda. Unga människor, som vill bli lantbrukare, kan oftast inte köpa mark, eftersom storbolagen driver upp priserna. Även om de genom arv eller på annat sätt lyckas förvärva mark, blir de ofta inte beviljade lån för att bankerna tycker det är olönsamt. Byar och andra lokalsamhällen slås sönder, då importerade varor nästan alltid är billigare än lokalt producerade.

Varor fraktas kors och tvärs runt om i världen. Mat och många andra varor fraktas från ett hörn i världen till ett annat för en behandling, där det är billigast, till ytterligare ett annat hörn för någon annan behandling och så vidare tills det når slutmålet. Många gånger fraktas ungefär samma varor från A till B och också från B till A. Världshandeln bidrar till växthusgasutsläpp i avsevärt större omfattning än det skulle behövas för att tillfredsställa allas behov. Men storföretag blir rika på handeln.

Man kanske kan sammanfatta den ekonomiska globaliseringen så att det ur internationellt verkamma företags perspektiv är idealt med en värld utan gränser. Råvarorna kan hämtas där det är billigast att utvinna dem, arbetskraft där den är billigast, i bägge fallen med så små restriktioner som möjligt vad gäller miljö och arbetsvillkor. Det är den grundläggande mekanismen bakom rovdrift på människor och miljö.

Västmakterna har genom organisationer som Världsbanken, IMF (Internationella Valutafonden) och WTO (Världshandelsorganisationen) pressat väldigt många länder i syd att odla plantagegrödor för export och bli beroende av import av mat, att skära ner i offentliga sektorn, att hindras från att använda de metoder västländerna använde för att bli rika genom att skydda sin industri. Sverige bidrog till denna utveckling, som gjorde många fattiga länder beroende av USA. I Indien har tiotusentals bönder begått självmord då de inte orkat med svält, trycket av skulder och beroende av storbolag för insatsvaror till jordbruket.

Storbolag (handelsavtal där i vissa fall Sverige politiskt har medverkat) har påverkat regeringar så de har ordnat så att många handelsavtal innehåller regler om att storföretag kan stämma stater, om staten i demokratisk ordning beslutar att skärpa regler om miljö, arbetsmiljö, hindra barnarbete eller annat, som kan minska företagets vinster. Stater kan bli skyldiga att betala skadestånd, som motsvarar företagets uteblivna vinster. Någon motsvarande möjlighet i dessa handelsavtal för stater att stämma storföretag, då de orsakar död eller allvarliga skador på människor och miljö, existerar inte. Sådana regler har inget med demokrati att göra, tvärtom. Trots detta är flertalet partier sådana diktaturkramare att de stöder dessa regler för att stödja storföretagens diktatur över folk.

Nästan alla politiker, ekonomer, företagsledare, journalister och andra opinionsbildare utgår i sina resonemang från att det är självklart att vi måste ha ekonomisk tillväxt. Det är anmärkningsvärt att makthavare ofta har pratat om hur bra det är för tillväxten och sysselsättning med olika projekt, som gynnar fossilindustrin eller annan miljöförstöring, men har avfärdat satsningar på kollektivtrafik eller annat, som är bra för miljön, med att det blir så dyrt, trots att både miljöförstörande och miljövänliga projekt bidrar till ekonomisk tillväxt och sysselsättning. Med ekonomisk tillväxt brukar man avse

procentuell ökning av BNP (bruttonationalprodukt), som är värdet av alla varor och tjänster som produceras i ett land under ett år. Eftersom även den offentliga sektorn med skola, vård och omsorg räknas in i BNP, är det tydligt att det finns ett annat mål, som åtminstone för många politiker är viktigare än ekonomisk tillväxt. Offentligt ägande ses som negativt i sig. Nedskärningar i offentlig sektor och låga skatter har i realiteten varit viktigare än ekonomisk tillväxt, men det har de helst velat att folk inte förstår. En mer grundläggande orsak är vinstintresset, eller snarare kravet på att investeringar ska förränta sig. Man kan också tala om profit, men det har blivit ett fult ord liksom även vinst eller vinstintresse har blivit. I stället brukar de använda ordet resultat eller prata om att det måste vara lönsamt. När den som investerar får vinst ökar kapitalet och de kan investera ännu mer och så vidare. Vinstintresset är således intimt förknippat med ekonomisk tillväxt. Egentligen innebär investering att man skaffar nya produktionsmedel (t.ex. maskiner, fabriksbyggnader), men särskilt under senare årtionden har kapitalägare använt ordet investering, när de placerat pengar på ett sätt, som ger avkastning, utan att något produceras. Det bör kallas spekulat. Det kan gälla köp av fastigheter eller aktier, som sedan säljs, när priset har stigit.

Att priserna på fastigheter och aktier ofta har stigit betydligt mer än den allmänna prisstegringen beror på hur bankerna har fungerat på senare årtionden. Genom den s.k. novemberrevolutionen 1985 fick bankerna möjlighet att låna ut betydligt mer än de har täckning för. Därmed bidrog bankerna i hög grad till spekulat i fastighetspriser och aktievärden. Pengarna till utlåning skapades ur tomma intet. Därmed fick bankerna in massor av pengar på betalning av räntor och amortering. För att få pengar till räntorna krävdes ökad skuldsättning i samhället. Som en f.d. statsminister sade "Den som är satt i skuld är inte fri". Om några tvingades sälja ett hus, när priset hade sjunkit, vilket hände ibland, hade de kvar sina skulder till banken. Om någon ville investera i ett småjordbruk ansåg bankerna oftast att det inte var lönsamt och beviljade inte lån. Bankerna har orimligt stort inflytande på vad som ska satsas på. Ofta anses miljövänliga satsningar inte lönsamma, medan miljöförstörande investeringar och spekulat gynnas.

Marknadskrafterna har under senare årtionden fått allt större inflytande. Efter andra världskriget var marknaden mer reglerad, hyrorna var reglerade, matpriser var reglerade. Världshandeln har ökat och priserna på livsmedel och annat har påverkats alltmer av världsmarknaden, allt fler s.k. handelshinder har tagits bort. Det betyder att storföretagen har fått allt större inflytande. Marknadskrafterna har även fått inverka på offentlig verksamhet. Politiker säger att den offentliga sektorn inte är kostnadseffektiv, att det finns effektiviseringsvinster att göra utan att för den skull sänka kvaliteten. I huvudsak är detta grundfalskt. Arbetsbelastningen på personal inom skola, vård, omsorg har ökat och ökat, vilket lett till mer stress, ökad utbrändhet och andra sjukdomar bland personalen. De allra flesta inom personalen har ansträngt sig mycket för att nedskärningarna och stressen inte ska gå ut över dem, som är beroende av den offentliga sektorns service, och många gånger drabbas de inte, men det är nog oftare som den ökade arbetsbelastningen på personalen innebär försämringar för elever, patienter, äldre på äldreboenden och i hemtjänsten och barn i barnomsorgen. Sådana falska argument om effektivitetsvinster har använts för att privatisera allt mer av skola, vård och omsorg. I början av dessa privatiseringar var det en del mindre företag, men efterhand har alltmer köpts upp av några få stora bolag, och de gör stora vinster. Vinstintresset bidrar till att privata bolag skär ner på personal. Politiker har också sett till att få in marknadsliknande mekanismer även i offentlig verksamhet. Det kallas New Public Management. En rektors uppgift var förut att se till verksamheten fungerade så bra som möjligt för elever och personal, men sedan 90-talet blev rektorns viktigaste uppgift att försöka hålla budgeten, i realiteten att få underskottet att bli så litet som möjligt. Det gällde att bestämma vilken verksamhet som skulle skäras bort, vem eller vilka som skulle bli utan jobb, trots att de egentligen skulle behövas.

Hela tänkandet med ständiga rationaliseringar kommer ursprungligen från industrin. Där har det gått att rationalisera genom att låta maskiner ta över arbeten som utförts av människor. Och med

tekniska beräkningar ska människors arbetsinsats vara så effektiv som möjligt. Men det finns en gräns för hur mycket man kan rationalisera människors jobb, det gäller vårddyrken, lärare och konstnärer. Det går att rationalisera bort hälften av musikerna i en symfoniorkester med resultatet blir inte alls detsamma.

Om en viss verksamhet, t.ex. en skola, en förskola, ett äldreboende, en vårdinrättning, läggs ut på entreprenad, och ett privat företag tar över, vet personalen inte om de kommer att få jobb hos den nya entreprenören, omplaceras inom kommunen eller bli arbetslös. Entreprenören har troligen ingen egen personal innan, utan behöver anställa men sannolikt ett mindre antal än de som jobbat där innan. Entreprenören kan då anställa vilka den vill. Om man som personal har sagt ifrån och protesterat mot missförhållanden eller mot beslutet att sälja ut verksamheten, är risken mycket stor att man inte kommer att få jobb. Därmed breder en tystnadskultur ut sig. Många är mycket rädda att förlora arbete och försörjning. Demokratin blir satt på undantag. Det blir ännu svårare att få in insändare, som är kritiska mot dessa nedskärningar. Både politiker, ekonomer och massmedia har kallat detta för den enda vägens politik. Det finns naturligtvis de som säger ifrån och en del kritik kommer fram i massmedia, men många skräms till tystnad och många gånger lägger massmedia locket på och vägrar avslöja oegentligheter. Vinstintresset har blivit en slags överideologi, som det är mycket svårt att kritisera.

Utförsäljningen av offentlig verksamhet, t.ex. vård, ger också en utpressningssituation. När det saknas personal i den offentliga vården blir regionerna tvungna att hyra in personal från privata uthyrare. Eller köpa material och annat dyrt av privata företag.

Vilka mål vill jag ställa upp för ett framtida samhälle?

Vi måste hindra klimatkatastrofen så gott det går. Utsläppen av växthusgaser måste minska drastiskt på några få år för att vi ska ha en chans att klara det. Vi måste se helheten se hur allt hänger ihop, så att minskandet av växthusgasutsläpp inte sker på bekostnad av andra viktiga mål. Vi måste bevara och samarbeta med naturens system, hindra artutrotning, bevara biologisk mångfald, se till att inordna människans produktion och konsumtion i fungerande ekologiska kretslopp, så att människan kan fortsätta leva på denna jord på ett sätt så det fungerar för generation efter generation i all framtid. Vi kan inte använda mer av förnybara råvaror än det som nybildas. Vi måste hushålla med de ändliga råvarorna så att de samlas in och återanvänds och att vi slutar ta upp nya ändliga råvaror, vare sig det gäller metaller, fossila bränslen eller annat.

Vi måste värna en verklig demokrati, inte bara att få rösta på partier, som sedan bryter sina vallöften, utan att alla människor ska kunna påverka sin livssituation. Det krävs jämlikhet, att alla människor på jorden är lika mycket värda. Det måste till en jämställd resursfördelning både lokalt och globalt, så att alla kan leva ett drägligt liv. Det är inte bara de materiella förutsättningar, mat, kläder och tak över huvudet som krävs utan människor behöver också en social gemenskap, där människor bryr sig om varandra. Vi behöver skola, vård, omsorg, men också kunna ta del av olika kulturyttringar och möjlighet för dem som önskar att utöva kultur. Det måste finnas många olika mötesplatser, där människor kan träffas.

Vi behöver rättvisa. Det krävs rättvis fördelning av jordens resurser både mellan länder och inom länder. Svälten i världen måste avskaffas genom att fördela maten rättvist. Sverige måste sluta bidra till hungern i världen, vilket nu sker genom t.ex. svensk vapenexport, import av proteinrikt foder från nerhuggen regnskog och svenska utsläpp av växthusgaser. Det ekonomiska systemet måste ändras, så att alla människor i världen får del av utbildning, sjukvård, mat och allt annat människor behöver. Vi behöver kraftigt minskade ekonomiska klyftor, så människor kan ta del av det vi sagt. Det man behöver ska antingen vara gratis eller kosta så lite att även de med minst inkomst får råd med det.

Man kan också ordna så alla har så hög lön eller basinkomst, att alla har råd med god livskvalitet. För att klara detta, både rättvis fördelning och pengar till de satsningar som behövs, krävs att den ekonomiska politiken och bankernas villkor ordnas på ett sådant sätt att det fungerar. Det är viktigt att förebygga och lösa alla konflikter, som kan uppkomma. Det måste bli slut på krig och förtryck, krigshets och lögnpropaganda. Lögnpropaganda ska inte motverkas genom censur utan genom en fri opinionsbildning, där alla kan komma till tals. Det är mycket viktigt att uppmuntra civilkurage och visseblåsare, så alla oegentligheter och lögner kan avslöjas.

Med en värld i fred utan förtryck skulle människor inte alls drivas på flykt som i dagens samhälle. Innan man fått en global fred och avrustning är det mycket angeläget att drastiskt minska militärovningar och deras miljöförstöring. Samtal med dem man ogillar är en mycket bättre väg till fred än militära rustningar. För att lyckas uppnå och behålla ett sådant samhälle vi här beskrivit är det mycket viktigt att vi får en anda av solidaritet och gemenskap med all världens folk inklusive folk i vårt eget land. Det innebär inte att individen kommer bort, tvärtom. Individen borde fostras så att var och en accepteras och vågar stå upp och säga ifrån mot orättvisor och förtryck. Om de flesta människor har ett sådant civilkurage, kommer det att bli mycket svårt för förtryckare att kuva folk. Då skulle den slitna frasen kunna bli verklighet: Ett enat folk kan aldrig besegras.

Omställning av vår produktion och konsumtion till hållbarhet

I detta avsnitt utgår jag från naturresurserna och människors behov. Här handlar det inte i första hand om pengar och vilka lagar och politisk styrning som kan behövas. Det tar jag upp i ett senare kapitel i denna skrift. När det gäller naturresurser är det viktigt att inte se det som ett lager, som man kan tömma bäst man vill, utan istället att all produktion och konsumtion måste inordnas i ett fungerande ekologiskt kretslopp, så det kan fortsätta så generation efter generation. Klimatfrågan är också av avgörande betydelse. Enligt de klimatforskare, som bl.a. Greta Thunberg hänvisar till, finns det en koldioxidbudget för hur mycket koldioxid och andra växthusgaser som kan släppas ut i världen i atmosfären, om vi ska ha 2/3 chans att klara målet att världens medeltemperatur inte ska stiga mer än 1,5 grader sedan industrialismens början. Enligt dessa uppgifter innebär det att om utsläppen fortsätter som nu, måste det bli totalstopp år 2028. Därtill kommer att de rika länderna måste gå före för att de fattiga länderna ska kunna bygga upp skola, sjukvård, anordningar för el och rent vatten. Ingen kan veta exakt om dessa uppgifter stämmer eller inte, men vi får inte chansa med framtiden för våra barn och barnbarn. Det finns uppgifter som säger att det inte ens finns en chans att hindra uppvärmning med 2 grader. Vi vet alltså inte hur bråttom det är mer än att det med mycket stor sannolikhet är väldigt bråttom. Jag inser att risken är mycket stor att framtiden blir mycket hemsk. Jag kan inte acceptera det, utan vill göra vad jag kan för att förhindra drastiska klimatförändringar.

Det gäller alltså att **så snabbt som möjligt ställa om** produktion och konsumtion, på ett sätt så det fungerar för alla människor. I detta avsnitt vill jag alltså peka på de genomgripande förändringar i den fysiska produktionen och konsumtionen och arbetsmiljön, som vore fullt möjliga. Tänk alltså bort vad ekonomer, jurister och politiker brukar prata om och beteckna som möjligt. Här utgår jag från vad som är fysiskt, tekniskt och biologiskt möjligt. De förändringar jag här förespråkar tar naturligtvis några år, men det borde ta **högst 10 år**.

Jordbruk och livsmedel

Hela jordbruket behöver ställas om så vårt land blir i princip 100 % självförsörjande, och att maten odlas utan konstgödsel och kemiska bekämpningsmedel. Växtnäringen måste gå runt i ett fungerande ekologiskt kretslopp. En stor del av växtnäringen går via maten till människors matsmältningsorgan och blir urin och avföring. Hur detta tas tillvara tar jag upp i avsnittet avlopps- och avfallshantering. Det gäller att ta tillvara gammal kunskap bland bönder om hur man på biologiskt sätt bekämpar skadeinsekter, skadliga svampar samt ogräs, men också använda ny

forskning. Det kan t.ex. gälla lämplig växtföljd, samodling av olika grödor, använda speciella rovinsekter, fånga in skadeinsekter med vissa naturliga doftämnen. Det handlar också om att använda motståndskraftiga sorter av grödorna. Ibland kan det leda till lägre avkastning i vikt räknat, men högre näringskvalitet. När jordens naturliga bördighet byggs upp, kan det mycket väl bli så att även avkastningen i vikt räknat kan bli högre än i kemikaliejordbruket. Samodling av olika växter jag hört talas om kan gälla: Tagetes tillsammans med morötter kan avskräcka morotsflugor. Perserklöver tillsammans med säd ger näring och grüngödsling, eftersom klöver liksom bönor har kvävefixerande bakterier vid sina rötter, och perserklöver är så lågväxande att det inte försvårar skörden av säden. Vissa träd och mindre växter kan ibland stödja varandra. Bönor är proteinrika som människoföda och behöver inte gödslas, då de har kvävefixerande bakterier vid rötterna. Gamla frösorser med biologisk mångfald kan ge bättre motståndskraft än många moderna frösorser som i princip är genetiskt klonade. Ett bra sätt att minska klimatutsläpp är att ha betydligt mer fleråriga växter istället för ettåriga för matproduktion. Man kan t.ex. mala nötter till mjöl istället för säd. Det finns lyckade försök med samodling av både träd, buskar och mindre växter som alla ger mat. Man behöver försök med olika metoder för att snabbt komma ifrån industrijordbruket. Det finns anledning att påminna om att småjordbruket i världen står för större delen av livsmedelsförsörjningen, faktiskt hela 70 %, trots att industrijordbruket lagt beslag på större delen av åkerarealen, så småjordbruket bara har 25 % av jordarna, enligt bl.a. Afrikagruppernas tidning Agera 2/2020.

Dagens köttproduktion är en stor klimatbov, dels för att det går åt mer vatten och mark att få fram samma mängd mat i form av animalier än vegetabilier och dels för att boskapen äter mycket sojabönor och annat importerat proteinrikt foder, som ofta odlas på nerhuggen regnskog och med mycket kemiska bekämpningsmedel. Kornas utsläpp av växthusgasen metan blir avsevärt mindre med kor som går på naturbete än med djur som äter sojabönor. Köttkonsumtionen behöver minska, men det kött och andra animaliska produkter liksom mejeriprodukter, vi vill ha, måste komma från boskap, som går på naturbete, helst på marker som inte lämpar sig som åkermark. Därigenom bidrar korna också till att hålla landskapet öppet med hagmark och liknande. Fäbodbruk har många fördelar och kan ge värdefullt bidrag till matförsörjningen.

Jordbruksmaskiner behöver drivas antingen av dragdjur eller traktorer. De kräver också resurser. En stor andel fleråriga växter istället för ettåriga minskar kraftigt behovet av maskiner i jordbruket. Kan man dessutom ha odlingar i flera nivåer på samma mark, med träd att skörda från, under dem bärbuskar och andra låga växter och däremellan ettåriga rotfrukter etcetera ersätter mänsklig arbetskraft det mesta av maskinell bearbetning. Avkastningen per ytenhet blir stor och det blir lättare att förse den maskinpark som behövs med förnybar energi. I stället för fossila bränslen till traktorer behövs förnybara drivmedel. Hur man får fram det tar vi upp i avsnitten energi och avlopps- och avfallshantering.

Det gäller att utnyttja mycket odlingsbar mark, både åkrar som lagts ner och ökad stadsodling. Det senare gäller både att uppmuntra till ökad odling i villaträdgårdar och kolonilotter, men även gemensam stadsodling i bostadsområden eller på andra lämpliga platser. I vissa fall kan takterrassodling och väggodling fungera. På Kuba har stadsodlingar så stor omfattning att det klarar hälften av stadsbornas behov av grönsaker.

Hagmarker har försvunnit snabbt med storskalig djurhållning. En följd av det är att en rad växter och djur är utrotningshotade. En annan följd är att vackra landskap försvinner och naturen blir mer monoton.

För att klara en sådan omställning av jordbruket, som jag har beskrivit, behövs betydligt fler människor i jordbruksproduktionen, dels för att öka självförsörjningsgraden från mindre än 50 % till så nära 100 % som vi kan och dels för att ekologisk odling är mer arbetskrävande än kemikaliejordbruk. Nya brukningsmetoder kräver en ny typ av kunskap. Bönder som behöver ställa

om odlingsmetoder måste naturligtvis få omskolning, avbytarhjälp, när de går på utbildning. Dessutom måste även bönder ha rätt till semester och annan ledighet. Allt måste ordnas så det blir ekonomiskt rimligt både för bönder och konsumenter, men det återkommer jag till i de mer penningmässiga avsnitten senare i skriften. Människor måste stimuleras att utbilda sig till jordbrukare, vare sig till att sköta en egen gård, delta i ett kollektivt jordbruk, eller anställd på ett större jordbruk. Bär kan plockas i skogarna och de bör inte besprutas. Det finns tillräckligt med människor inom landet för att plocka bär och grönsaker. Det gäller att ordna rätt villkor, se kommande avsnitt.

Mycket av grödorna kan bli mat nästan direkt med bara lite sköljning och kanske förpackning, såsom potatis, morötter, lök och många andra rotsaker och grönsaker. Men annat behöver mer bearbetning. Säd mals till mjöl och bakas till bröd. Ärtor och bönor kan torkas. Mjök blir ost. Djur slaktas och styckas till olika köttprodukter. Det finns müsli, färdiglagade maträtter, frysta och konserverade produkter och mycket annat där livsmedelsindustrin bearbetar råvarorna innan det blir mat till oss konsumenter. Mycket av denna förädling av matråvaror skulle egentligen med fördel kunna ske decentraliserat på många olika ställen på landsbygden eller i mindre orter. Därigenom minskar transporter och fler människor kan få jobb och bo runt om i landet.

För att minska transporter är det också bra att ha mer närproduktion. En stor del av maten borde kunna komma från närområdet, på några få mils avstånd. Det går naturligtvis inte fullt ut, eftersom vissa delar av landet har bördigare åkerjord än andra. T.ex. har Skåne möjlighet att odla mer mat än det invånarna i Skåne konsumerar. Däremot är det onödigt att transportera sådana färskvaror som bröd från Skåne och till resten av landet. Det är mer transporteffektivt att byta recept och baka bröd på många håll i landet, även om säd transporteras längre sträckor.

I princip 100 % självförsörjningsgrad behöver inte betyda att vi inte kan äta apelsiner, bananer och kaffe och andra produkter, som inte kan odlas i Sverige. Jag har inget emot import av sådant men det måste ske under rimliga villkor. Framförallt måste människor i de länder, där sådana grödor odlas ha tillräckligt med mat ändå. Efterhand vi förbjuder farliga kemikalier i Sverige, ska vi inte tillåta import av grödor, som odlats med sådana kemikalier. Man skulle också kunna säga att produkterna ska vara ekologiska och rättvisemärkta (fair trade). Dessutom är det viktigt att transporter efterhand sker på ett miljövänligt sätt. Se vidare avsnittet om transporter. Ytterligare ett villkor är att vi i händelse av kris eller krig, pandemi, handelsblockad eller annat hinder för handel, ska kunna klara behovet av viktiga näringsämnen, t.ex. c-vitamin, med inhemska produkter, t.ex. vitkål eller svarta vinbär eller andra näringsrika bär, frukter eller grönsaker.

Människor ska kunna köpa sin mat, i den mån man inte odlar den själv, i affärer som inte ligger för långt bort. På landsbygden och mindre orter är det viktigt att lanthandlare eller andra mindre butiker finns kvar eller återskapas på många platser. I städer bör affärer för livsmedel och dagligvaror finnas i alla stadsdelar. De allra flesta ska kunna gå, cykla eller ta buss till dagligvaruaffären. Se även avsnittet om transporter och kapitlet om ekonomi längre fram i skriften.

Människors matvanor bör också påverkas, så vi konsumerar mindre av onyttigheter, t.ex. för mycket socker eller alkohol. Köttkonsumtionen bör minska och växtbaserat öka. Det är också bra om vi anpassar ätandet mer efter vad som finns efter årstiden. Vi behöver inte äta jordgubbar eller tomater året runt utan kan göra det under sina säsonger. Det finns andra grönsaker, t.ex. vitkål och grönkål, som håller sig betydligt längre. Potatis och rotsaker kan vid rätt temperatur och fuktighet lagras åtminstone ett år. Bär eller äppelmos kan man i viss utsträckning ha med hjälp av frysk även när det inte är säsong. Genom att konservera sådana matvaror i glasburkar med gamla metoder sparar man mycket energi. Man kan uppmuntra till att laga mer mat från grunden. Om människor på andra sätt får en mindre stressad tillvaro, kan behovet av fryst mat och konserver minska.

Miljörelsen talar ofta för ekologiskt odlad mat. Det gör jag i princip också, men det finns en liten hake. "Ekologiskt" är ett skyddat varumärke och då måste det enligt EU-regler vara odlad med vissa godkända fröer. De är i princip klonade sorter med mindre biologisk mångfald. Därigenom blir det svårare att klara växtskyddet utan kemikalier än om man hade använt gamla frösorter, som innehåller större biologisk mångfald. På sikt måste vi komma ifrån detta, antingen genom att reglerna för godkänd ekologisk odling ändras, så att sådana gamla frösorter med större biologisk mångfald godkänns, eller genom att en ny beteckning lanseras för den odling jag pläderat för här. Lantbrukare måste ha rätt att spara, använda och sälja gårdens fröer.

GMO-grödor ska inte tillåtas. Däremot kan traditionell växtförädling vara mycket bra för att få fram sorter, som klarar sig bra och är motståndskraftiga mot olika former av skadeangrepp. T.ex. fanns tidigare en potatissort Grata, som var motståndskraftig mot bladmögel och brunröta. Den försvann från marknaden, sedan en forskare helt utan bevis till massmedia gång på gång hade spridit påståenden om att Grata-potatisen skulle innehålla naturliga gifter, som är farligare än de man sprutar vanlig potatis med. Det gäller att inte låta kemikalieindustrin ostört få sprida sina falska, ogrundade påståenden.

Skogsbruk

Levande skogar är viktiga för att människor och natur ska må bra. Dagens skogsbruk är tyvärr baserat på kalhyggen, en ohållbar bruksmodell, som exporterats till andra världsdelar. De största hoten mot biologisk mångfald kommer från jord- och skogsbruk. En stor del av de djur och växter, som finns på rödlistan (listan över hotade arter), är sådana som får allt svårare att överleva med dagens jord- och skogsbruk. Jag förordar liksom Jordens Vänner kontinuitetsskogsbruk, ett varsamt skogsbruk utan att förbruka. Det är ett långsiktigt hållbart skogsbruk. Med återkommande avverkningar i intervall på mellan 10 – 15 år främjas biologisk mångfald i skogsekosystemen snarare än den utarmning som ofta sker idag. Genom att främst avverka mogna träd ger de större inkomster än avverkning av omogna träd, och ofta inga planteringskostnader. Mindre träd avverkas bara om de står för tätt. På sikt får man bättre timmerkvalitet. Skogen blir mer omväxlande, tål stormar bättre och har höga naturvärden. Man ska inte avverka urskogar och urskogslänkande skogar. Man ska inte heller använda gifter och konstgödsel i skogsbruket. Genom pågående kalhuggning av äldre heterogen skog omformas ekologiska system till något som bevisligen medför en utarmning av djur- och växtliv. Kontinuitetsskogsbruk är mer arbetsintensivt än kalhyggesbruk, vilket innebär fler jobb. Dessutom gynnas mindre skogsägare och skogsbönder, så de inte konkurreras ut av de stora skogsbolagen. Det gäller också att främja lokal vidareförädling. Minst 20 % av alla typer av skogar ska skyddas, så att den biologiska mångfalden upprätthålls. Alla värdefulla skogar ska få permanent skydd. Frivilligt skydd räcker inte.

Fiske

Fiske måste bedrivas på ett hållbart sätt, så fiskens möjligheter att förny sig och fortleva inte skadas. Det betyder att man inte får använda trålar som släpar på botten och skadar bottenvegetationen. Det är ju ofta i bottenvegetation, som fiskyngel skyddat kan leva och växa till. De nät som används måste ha lagom stora maskor, så småfisk inte fastnar, småfisk som man ändå inte använder till matfisk utan ibland kasserar. Fisken behöver få möjlighet att växa till. Så kallad fiskodling är ohållbar, dels för att man måste mata fiskarna med mindre fisk, som man fångar och dels för att fiskar i trånga utrymmen oftare får sjukdomar. Man använder antibiotika i förebyggande syfte i fiskodlingar, trots att det kan hamna i vår mat och trots alla problem med antibiotikaresistens. Man kan inte fånga mer fisk än den årliga tillväxten av fiskbestånden. Därför är mindre och medelstora fiskebåtar att föredra framför jättestora båtar. Det är också viktigt att forskare granskar hur olika fiskarter klarar sig, så man inte fiskar för mycket. Man måste sluta med att använda fiskmjöl som foder till djur i lantbruket.

Om fiske av vissa arter inte kan ske under vissa tider och i vissa områden på grund av risk för utrotning eller allvarlig skada på fiskbeståndet, är det viktigt att använda båtar och arbetskraften på lämpligt sätt. Samhället måste gå in och ordna så de kan plocka upp sådant ur havet, som inte ska vara där. Det kan gälla plast, gamla fisknät och trålar eller annat skräp. Samhället måste i så fall tillhandahålla lämplig utrustning för att kunna plocka upp sådant. Förhoppningsvis kan fiskare, som utför sådant arbete, efter en tid då fiskbestånden återhämtat sig, åter kunna återgå till arbetet att fånga matfiskar.

Kläder

Kläder behöver vi, men samtidigt är det en stor överkonsumtion av kläder. Problemet är inte om människor har flera klädesplagg och växlar om att använda dem, men när en del köper på sig mycket mer bara för att det är trevligt att shoppa och sedan slänger fullt användbara kläder. Om kläder återanvänds via secondhandaffärer går det an, men om fullt användbara kläder materialåtervinns och blir trasor, trassel och ännu värre om de slängs i restavfall är det ett stort slöseri. Detta särskilt som de flesta kläder kräver mycket vatten, energi och andra naturresurser för att tillverkas. Dessutom används farliga kemikalier vid odling särskilt av bomull och andra farliga kemikalier vid färgning av kläder.

Det gäller att drastiskt få ner slöseriet, men också se till att materialet i de kläder som tillverkas framtas på ett ekologiskt sätt eller på annat sätt utan skadliga kemikalier eller i alla fall med kemikalier som är så lite skadliga som möjligt. Den vanligaste naturfibern till kläder är bomull. Den kan inte odlas i Sverige och det går att få fram ekologisk bomull, men med stora svårigheter. Ska vi fortsätta med kläder av bomull, gäller det att den odlas på ett för arbetarna och naturen acceptabelt sätt, att människorna i de länderna får det som de behöver av mat, kläder, utbildning, vård m.m. Det gäller också att de som tillverkar kläderna, färgar, syr m.m., också får sina behov tillgodosedda och inte utsetts för skadliga kemikalier. Troligen går det att uppnå, men inte för den stora mängd bomulls- och klädesimport som sker idag.

Vilka andra alternativa råvaror finns det? Åtminstone finns det ull, lin, hampa och rayon eller viskos från träråvara. Det finns mycket får i Sverige, men det mesta av ullen används inte till textilier utan blir mer ett avfall. Nu är det så att all ull från får lämpar sig inte för att göra kläder, men det är ändå absurt att resursen i stort sett inte tas tillvara. Det är mycket viktigt att se till att ullen tas tillvara för att göra kläder eller andra nyttigheter. Ylle är på många sätt ett mycket bra textilmaterial, som värmer både när det är torrt och när det är vått, och det värmer mer än bomull. Lin har man använt mycket förr i Sverige. Det är en arbetskrävande process att få linnetyger och det är bara hos några få hembygdsföreningar och andra entusiaster, som kunskapen finns kvar. Det gäller att ta tillvara kunskapen och utöka linodlingen och linhanteringen. Hampa är mycket lovande. Det gäller naturligtvis att välja industrihampan med så låg THC-halt att den inte kan användas som narkotika. Hampa klarar sig bra utan kemiska bekämpningsmedel, växer högt så det blir långa och starka fibrer. Den lär med fördel kunna användas i många sammanhang, där man nu använder bomull, men hampan är hållbarare. Ur beredskapssynpunkt är det bra att både kunna få fram råvaran till tyger, men också sy kläder i Sverige.

Bostäder

Bostäder behöver vi och det är viktigt att de är energisnåla och hälsosamma. För att få dem hälsosamma gäller att inte bygga på ställen där farliga kemikalier har dumpats eller med material som innehåller farliga kemikalier eller höga halter av radon, som är radioaktivt. Det är viktigt att undvika att bygga på åkermark, men också att bygga så att det finns parker eller andra grönområden i närheten för att människan ska må bra. Det kan i stora städer te sig som omöjligt att varken förtäta så att grönområden försvinner eller utvidga staden på intilliggande åkermark. Vi måste också ifrågasätta tillväxten av stora städer. Människor som är uppväxta i staden måste kunna ha möjlighet

att skaffa en bostad där när de blir vuxna, om de vill det. Folk som studerar på en högskola i staden, måste kunna få en bostad i staden och staden behöver ta emot sin andel av flyktingar. Däremot finns det ingen anledning att locka människor från andra delar av Sverige, att flytta till en större stad. Hela Sverige ska leva, även landsbygd och småorter.

En lantbrukare lanserade begreppet det nya miljonprogrammet. Då avsåg han inte en miljon nya bostäder i större städer och deras förorter, som det genomfördes 1965-75. Han avsåg istället att en miljon människor ska flytta till landsbygden. Vi avser inte en tvångsförflyttning, så som Pol Pot genomförde i Kambodja på 70-talet, som då hette Kampuchea. Däremot är det så att det behövs många fler människor på landsbygden för att få fram mat och andra råvaror i de areella näringarna. Det gäller att locka människor. Det finns övergivna hus i glesbygd, men det behöver byggas mycket nytt i glesbygd och även en del nytt i städer också. I städer är det viktigt att industrier inte får fortsätta breda ut sig i enplanshus över stora arealer. Industrier kan liksom förr inrymmas i hus i ett flertal våningar. En viss förtätning i städer kan ibland ske genom att bygga till en eller två våningar på befintliga hus och ibland kan nya hus byggas på gamla parkeringsplatser eller andra redan hårdgjorda ytor. Det är viktigt att på allvar samråda med lokalbefolkningen vare sig i stad eller på landsbygd och inte köra över folk som så ofta sker på dagens samrådsmöten.

De hus som byggs, måste byggas med material, som är så miljövänliga som möjligt och på ett sätt så huset drar så lite energi som möjligt i uppvärmning. Många pratar nu om att trä kräver betydligt mindre energi än tegel, som i sin tur kräver mindre energi än cement och betong. Sedan är det också viktigt vilket trävirke man använder, så det håller länge. Erfarenheter har visat att gamla fönster som gjordes av långsamtväxande kärnvirke håller betydligt längre än moderna fönster tillverkade av snabbväxande träd. Trä finns på många ställen i Sverige, men inte alls lika mycket i Skåne. Det kan vara bra att ta tillvara material, som finns på platsen. Natursten, lera, halm, hampa kan vara material, som kan användas i olika kombinationer. Det finns så kallade nollenergihus, som är så väl isolerade att de inte behöver någon tillförd energi annat än den som människor i bostaden ger ifrån sig. En människa i vila ger ifrån sig ca 100 W värme. En annan aspekt är hur stor boyta vi har per person. Fram till mitten på 1900-talet var många trångbudda. Det förekommer fortfarande trångboddhet, eftersom boendet blivit så dyrt, men i genomsnitt tycks boytan ha blivit onödigt stor. Det medför mer energi till uppvärmning och mer material till byggnad.

En bit utanför Helsingborg finns ett mycket energisnålt hus. Mannen, som byggt det, är arkitekt, men sade att han inte använde den kunskapen, när han byggde huset. Husets södervägg är av glas och solenergin värmer upp en innervägg av stora stenar, som magasinerar värme från dag till natt. Toalett- och matavfall kommer ner i en luktfri kompost i nedervåningen. Den bidrar till att värma upp huset. Dessutom har huset något som kallas dynamisk isolering. Värmen som går ut från rummen suges ner genom självdragsprincipen i luftspalter i väggen och lagras i ett lerlager i marken under huset. Värmen lagras från sommar till vinter. Dessutom finns en vedkamin, men huset gör av med en bråkdel av den ved som krävs för att värma ett lika stort hus av mer normal typ. Vi säger inte att alla hus ska byggas så, men vi tycker det är viktigt att tänka utanför boxen. Det gäller att ta tillvara på den kunskap, som finns på många håll. Man måste också forska fram nya sätt att bygga hus. Numera finns det faktiskt företag som erbjuder hus med säsongslagning av värme i marken under huset. När man bygger nya hus, gäller det att ta tillvara den kända kunskapen och bygga så bra som möjligt för att husen ska vara så energisnåla och så bra på andra sätt som möjligt.

Transporter av varor och människor

Många ledande politiker, företagare och inflytelserika personer i massmedia brukar framställa det som att transporternas bidrag till klimatutsläpp motverkas främst genom att ändra bilarnas drivmedel. Med biobränsle drivna och eldrivna bilar är det enligt dessa bara att köra på. De har inte alls lyssnat på vad experter inom Naturvårdsverket och andra myndigheter liksom många forskare

säger. Förnybara drivmedel räcker inte, om alla människor ska få äta sig mätta inte bara i Sverige utan i världen. De elektriska batterier man nu vill tillverka i massomfattning kräver sådana jordartsmetaller, som innebär förstörande av stora områden om det ska räcka till fortsatt massbilism. Att tillverka varje bil kräver många steg som design, logistik, produktion och tillverkning och det behövs 4000-5000 delar till varje bil. Dessa delar ska tillverkas, transporteras och sedan monteras. Dessutom skulle vi ändå inte hinna med en sådan ändring i tid för att tillräckligt snabbt drastiskt minska och avskaffa utsläpp av växthusgaser. Ser vi privatbilismen ur ett globalt perspektiv blir den än mer orimlig. Varför ska Sverige och andra rika länder unna sig lyxen att ha en eller två bilar per hushåll samtidigt som den övervägande majoriteten av jordens befolkning möjligen har råd med en cykel? Sett ur ett jämlikhetsperspektiv är bilismen orimlig – det finns varken energi eller råvaror för att tillverka alla de bilar som skulle behövas. Detta till ett transportsystem som sammantaget är otroligt resurskrävande och korkar igen städer runt om i världen och orsakar överdödighet av buller och luftföroreningar. Vår lösning ser i stället ut på följande sätt.

För det första gäller det att minska transportbehovet både vad gäller varor och personresor. För det andra gäller det att av de transporter som behövs måste större delen gå över från miljöskadliga till miljövänliga transportsätt. För det tredje gäller det att den biltrafik, som trots allt behövs ska drivas energisnålt och med förnybart bränsle eller el. Fartygstrafik bör också ställas om till så miljövänlig drift som möjligt. Allmänt sett har förbränningsmotorn låg verkningsgrad, runt en tredjedel av vad en elmotor ger.

För att **minska transportbehovet** gäller det att få mer närproduktion, mer närservice och mer videokonferenser och liknande. Närproduktion är särskilt viktigt när det gäller livsmedel, men coronakrisen har lärt oss att det är viktigt för beredskapens skull att kunna producera mycket annat också utan alltför långa transporter. Med närservice avser vi att affärer, särskilt för livsmedel, men även förskolor, skolor, vårdcentraler och mycket annat finns så nära att man undviker onödiga transporter. Grundläggande service bör finnas både i olika stadsdelar men även i byar och andra mindre orter runt om i landet. Man kan ordna datastugor för att underlätta distansarbete och ändå ha mänsklig kontakt och också ge hjälp till dem som har svårt med den moderna tekniken. Man kan också ordna kollektiv hemkörning av varor. Man bör underlätta för folk att få jobb i eller nära hemorten. Det finns inget egenvärde i att människor pendlar flera mil till jobbet.

För de transporter, som ändå behövs, måste större delen **överföras från miljöskadliga** såsom bil, lastbil och flyg **till miljövänliga** såsom gång, cykel, spårvagn, trådbuss, buss och tåg. För att klara en sådan övergång krävs en kombination av åtgärder, som förbättrar det miljövänliga, och åtgärder, som försvårar det miljöskadliga, och dessutom bättre information.

Det är många olika åtgärder som behövs för att **förbättra miljövänliga transportsätt**. Det kanske viktigaste är att återförstatliga järnvägsunderhållet med tillräckligt många yrkeskunniga reparatörer, helst också återgå till SJ som hela svenska folkets järnväg med uppgift att se till att alla som vill åka tåg kan göra det. Det behövs ett gemensamt biljettsystem för hela Sverige, så alla lätt kan köpa biljett och att det miljövänliga alltid blir billigare än det miljöskadliga. Lokaltrafiken ska bli avgiftsfri. Det ska vara gott om plats för bagage, barnvagnar, rullstolar, cyklar, även lådcyklar och cykelkärror. Pollettering av resgods ska återinföras. Hissar på stationer måste vara så stora att cyklar och elrullstolar får plats. Stationer ska vara till för resenärers behov, inte köpcentrum. Det ska alltid finnas personal att fråga. Turtätheten behöver öka, många fler nattåg, bytestiderna ska inte bli onödigt långa.

I kollektivtrafik är det viktigt att både ha buss/tåg som stannar på alla hållplatser/stationer och där folk inte har för långt att gå och också ha buss/tåg som åker fram genom att bara stanna på några få hållplatser/stationer. Vid alla hållplatser och järnvägsstationer måste det finnas tillräckligt med

cykelställ med gott stöldskydd. Vid järnvägsstationer i utkanten av städer är det viktigt med många bilparkeringsplatser.

Cykelbanor behövs fler och bättre inte minst på landsbygden, även lämpliga rastplatsen med bl.a. vatten och toa. Järnvägsnäten behöver byggas ut, särskilt viktigt är fler mötesspår vid stationer. För att klara kraftigt ökad godstrafik på järnväg krävs växlingslok med personal på varje järnvägsstation, där gods skulle behöva hanteras, och containerterminaler för snabb och enkel omlastning.

Med åtgärder som **försvårar det miljökadliga** avser vi bl.a. att stoppa alla planer på att bygga ny infrastruktur för bilism, alltså stoppa stora vägbyggen, stora centrala parkeringsanläggningar och utbyggnad av eller nya externa köpcentra. Man kan omvandla utrymme för bilar till cykelbanor eller bussfiler, men i så fall måste det också gå många bussar i bussfilen. Många parkeringsplatser behöver omvandlas till parkeringsplatser för handikappade. För dem som tror att det räcker med en åtgärd i taget för att minska bilismen kunde vi rada upp flera exempel på att det misslyckats. Det är som att experimentera med brödbakning, en gång mjöl i ugnen, en annan gång vatten i ugnen, en tredje gång jäst. Liksom det behövs en kombination av ingredienser för att få bröd, behövs det en kombination av åtgärder för att åstadkomma en övergång från miljökadligt till miljövänligt.

Man kan använda trängselavgifter och kraftigt höjda skatter på bensin och diesel, men det måste i så fall kombineras med inkomst- och behovsberoende rabatt. Den illegala lastbilstrafiken med utländska bilar, usel arbetsmiljö och usla sanitära förhållanden, med ökade utsläpp som följd, måste stoppas. Lastbilstrafik på sträckor där det finns fungerande godstågstrafik måste avvecklas.

Det behövs en **informationskampanj**, lika omfattande som den största statliga informationskampanjen någonsin, nämligen den inför högertrafikomläggningen 1967, men nu för att dels förklara varför det är nödvändigt med en rättvis klimatomställning, dels förklara hur alla, på ett miljövänligt sätt kan klara alla möjliga praktiska, vardagliga problem. Informationen måste spridas på alla möjliga sätt så den verkligen når alla. Information om kollektivtrafikens avgångstider, restider, resväg m.m. måste finnas tillgängliga inte bara på stationer och hållplatser, utan på alla möjliga ställen i samhället, inte bara för dem som har smartphone eller liknande mobiltelefon, utan för alla.

Fartygstrafik är visserligen energisnål per tonkm räknat, men går oftast på tjockolja. Den fartygstrafik som behövs måste gå över till **miljövänlig drift**, t.ex. el med batteri i färjetrafik, biobränsle eller kanske helst modern vindenergidrift. **De bilar, som** trots alla åtgärder ovan ändå **behövs**, måste naturligtvis göras så energisnåla och få så **miljövänlig drift** som möjligt. Troligen är el det bästa och biogas det näst bästa. Men det är något helt annat än massbilism med dessa drivmedel.

Industri

För att ställa om varuproduktionen från global till lokal krävs teknikutveckling när kompletta produkter ska tillverkas lokalt istället för att komponenter transporteras kors och tvärs över klotet för att sedan sättas samman på en plats. Industrin behöver ställa om och tillverka sådant som behövs för en rättvis klimatomställning. I coronakrisen våren 2020 ställde en brittisk biltillverkare om och började tillverka respiratorer. I boken "Slutkört" från 2011 pläderade Volvoarbetaren Lars Henriksson för att bilindustrierna borde förstärkas, men inte för att tillverka bilar utan sådant som behövs för en rättvis klimatomställning, såsom tåg, bussar, spårvagnar, energisnåla spisar, vindkraftverk, ambulanser, flygplan för att vattenbomba skogsbränder m.m. På 70-talet talade miljörelsen om alternativ produktion, då arbetare vid en flygplansfabrik lämnat förslag på för miljön bättre produktion. År 1941 förbjöds privatbilstillverkning över en natt i USA för att tillverka det som behövdes för att vinna kriget. En del tror att bilindustrin bara kan tillverka bilar, men det är helt fel. Den är specialiserad på att masstillverka tekniskt avancerade saker. Nu gäller det att tillverka sådana apparater som behövs för sjukvården, t.ex. respiratorer och sådant som behövs för att minska

klimatutsläppen, tåg, bussar, spårvagnar, cyklar, vindkraftverk, solceller, energisnåla spisar, tvättmaskiner, kylskåp och frysar m.m.

Spritföretag har redan börjat tillverka handsprit. En del mindre industrier har i coronatider börjat tillverka skyddsutrustning för sjukvårdspersonal. Det borde man ordna mer systematiskt, så all personal inom vård, äldreomsorg och hemtjänst har tillgång till skyddsutrustning och sedan borde man bygga upp ordentliga lager. Byggbolag borde bygga lagerbyggnader för civil beredskap, skolor, lämpliga hus för äldreomsorg och sjukvård, väderskydd för hållplatser, väntsalor för sådana järnvägsstationer, som idag saknar det.

Kemiska fabriker kunde istället för att tillverka biocider, konstgödsel, ämnen som antingen är giftiga eller onödiga, använda de anställdas kunskaper till att försöka oskadliggöra en massa giftrester som finns som avfall på olika håll, men också uppfinna mindre skadliga alternativ till rengöringsmedel och många andra kemikalier. En del kemiindustrier kunde kanske ställa om och tillverka mediciner för att göra oss mindre beroende av osäker import och för att bygga upp beredskapslager.

Livsmedelsindustrin och klädesindustrin har vi varit inne på i avsnitten "Jordbruk och livsmedel" och "Kläder". Pappersindustrin tillverkar i stor utsträckning papper som vi behöver, men papper till reklam, engångsförpackningar och engångsartiklar är sådant vi borde kunna minska kraftigt på. I stället behöver man tillverka mer munskydd dels omgående till vårdpersonal i coronatider och dels till beredskapslager för nästa pandemi. Om det blir träråvara över som inte behövs till papper, skulle man kunna använda det som biobränsle, se nästa avsnitt "Energi".

Järn- och stålindustrin har två stora problem, dels hur får man fram järnet ur järnmalm och dels vad behöver vi järn till. Eftersom järnmalm består av föreningar av grundämnena järn och syre har man använt kol inte bara som energikälla för att smälta järnmalmen utan också för att kemiskt förena sig med syret, så det bildas koldioxid och rent järn. Förr användes träkol, men numera stenkol. På senare år har man talat om att gå över till vätgas för att få bort syret ur järnmalmen. Därigenom får man vattenånga istället för koldioxid. Vätgas finns inte i naturen, utan måste framställas, troligen med elektrolys av vatten. Vi får väl hoppas att denna förändring fungerar och att det kommer att användas genomgående i framställningen av järn och stål. På lång och kanske även kort sikt är gruvdrift ohållbar och därför bör man använda skrot för tillverkning av nytt järn. Gruvbrytning är både energikrävande, dyr och miljöskadlig. Metaller kan återanvändas gång på gång. I gamla soptippar finns mycket metaller att ta vara på, men det kräver lagändring. Vi behöver järn och stål till många saker, men på längre sikt behöver vi inte alls lika mycket, eftersom vi inte behöver massbilism, inte heller så mycket vapen. På kort sikt blir det nog ingen nämnvärd minskning av behovet av järn och stål, eftersom det behövs mycket järn till att bygga ut kollektivtrafik, tåg, järnvägsräls, bussar m.m. Man ska naturligtvis bygga hållbara saker utan inbyggt slitage. På sikt kan dock järnbehovet minska kraftigt och då kan man sluta med gruvdrift och bara göra järn av skrot.

Energi

Det viktigaste när det gäller energi, är att minska behovet av energi, dels genom energisnålt levnadssätt, dels genom energisnål teknik. De åtgärder vi nämnde i avsnittet om transporter, både minskat transportbehov och övergång till miljövänliga transporter, innebär en väsentlig minskning i energianvändningen. Bostäder kan göras mer energisnåla. Förändringarna i jordbruket med avskaffande av biocider och konstgödsel innebär en väsentlig minskning av energibehovet, som i viss mån troligen motverkas av ökad användning av traktorer för mekanisk bearbetning. Sammantaget blir det sannolikt en viss minskning av energiåtgången i jordbruket.

Det måste bli slut på inbyggt slitage för att kunna sälja mer, liksom minska konsumtion av prylar. Detta leder också till minskat energibehov. Drastisk minskning av reklam och viss minskning av engångsförpackningar sparar också en del energi. Vi vet inte hur stora minskningar av energibehovet

det kan bli fråga om. En grov gissning är i storleksordningen åtminstone hälften av energin, kanske betydligt mer.

Den energi som behövs måste naturligtvis komma från förnybara energikällor. Sverige har redan idag omkring hälften av energitillförseln från förnybara energikällor. Det beror visserligen lite på hur man räknar. Under 1900-talet och i början av 2000-talet räknades den energi som i kärnkraftverken kyls bort och värmer upp Östersjön respektive Kattegatt inte in i statistiken över tillförd energi. Nu räknas denna energimängd, som är dubbelt så stor som den elenergi kärnkraften ger, som tillförd energi. Lite absurt tycker jag. Om man räknar på det gamla sättet ger de förnybara energikällorna 50 % eller möjligen 52 % av tillförd energi. Om vi skulle kunna spara hälften av energin, skulle vi inte behöva bygga ut energitillförseln mer för att avveckla både kärnkraft och fossila bränslen (kol, olja och naturgas). Vattenkraften bör absolut inte byggas ut mer, men använd den redan utbyggda. Solenergi ger mindre än en procent av energin idag. Den borde kunna byggas ut betydligt mer med solceller eller solfångare på de flesta tak, som ligger i lämpligt läge. Vi kan gärna bygga ut vindkraften ytterligare, men med viss försiktighet. Undvik vindkraftverk, där det flyger mycket fåglar eller fladdermöss, eller där lokalbefolkningen är mycket negativ eller där det finns stora naturvärden. De jättestora vindkraftsparker som planeras är jag mycket skeptisk till. Man behöver i varje fall inte enorma vindkraftsparker för att tillverka så många elbatterier, att vi kan fortsätta med massbilism. Vindkraft som exportindustri är också tveksam, varje land bör sörja för sin egen energitillförsel. Jordvärme, bergvärme med hjälp av värmepumpar är troligen bra och kan byggas ut i viss utsträckning.

Handel

Vi måste göra upp med myterna om frihandel. Frihandel innebär ingalunda frihet för alla, egentligen är det bara frihet för de stora multinationella företagen.

Men konsumenterna tjänar väl på att varorna blir billiga, kan man tycka. Vi konsumenter kan inte vara säkra på att mat inte odlats med kemiska bekämpningsmedel, som är förbjudna i Sverige. Hormonbehandlat kött, kött från djur som matats med antibiotika i förebyggande syfte kan säljas här. Någon politiker ville införa särskild skatt på sådana varor för att minska sådant. Det borde ju istället vara förbjudet att importera sådant, som är framställt på ett sätt som är förbjudet i Sverige.

Globalisering på storföretagens villkor måste ersättas av folkens och lokalsamhällenas solidariska globalisering. Lokalsamhällen bör i stor utsträckning vara och få vara självförsörjande.

Matsuveränitet är ett viktigt begrepp. Varje land måste ha möjlighet att själv bestämma om sin matförsörjning. Det land eller område, som har mer mat än de behöver, ska kunna sälja det om de får bra betalt, så de kan köpa annat de behöver, och om transportererna kan ske på ett miljövänligt sätt.

För Sveriges del vill vi gärna köpa bananer, apelsiner, en del andra frukter, kaffe, te, kakao och en del annat, Vi måste klara oss ändå i ett nödläge och handel av sådana varor bör bara ske under förutsättning att handeln kan ske på villkor som är rimliga för folket i det exporterande landet, så som jag skrev i avsnittet om "Jordbruk och livsmedel". Det avgörande för handel ska vara behov och inte företags vinstintressen. Handel måste fungera på ett sätt så det blir bra för båda parter, både för dem som producerar och dem som konsumerar varorna. Så är det långtifrån idag, där storföretag tvingar arbetare att arbeta för urusla arbetsvillkor, tvingar bort småbönder och lockar konsumenter att köpa varor av bristande kvalitet och varor som de egentligen inte behöver. Det behövs en handel på rättvisa villkor, fair trade, och miljövänliga varor och miljövänliga transporter. En sådan handel leder till avsevärt mindre handel, mindre transporter än idag.

Det vi nu sagt innebär inte att all handel bör minska. Det är bra att kunna tillverka viktiga varor inom landet, men det är också så att de flesta länder har behov av att köpa en del varor man inte kan tillverka själv. Det kan t.ex. gälla mediciner eller tekniskt avancerade produkter, som det skulle kräva alltför stora resurser eller kanske inte ens möjligt att själv få fram. Att av politiska skäl hindra handel till vissa länder kan slå mycket hårt mot befolkningen. Det har under flera årtionden men ännu mer under senare år varit så att USA bedrivit en handelsblockad mot länder som inte anpassat sig efter USA:s kapitalintressen. Jag menar att Sverige måste ta avstånd från denna krigiska politik och återgå till en alliansfri politik. Därför bör vi också vägra delta i USA:s handelsblockader.

Återanvändning, materialåtervinning, cirkulation

Det är viktigt att saker ska hålla länge, men även om de görs utan inbyggt slitage, som nu sker för att de ska gå sönder i förtid, så går de flesta saker sönder så småningom. Nu är många saker tillverkade så att det är svårt eller omöjligt att laga. Produktionen måste ordnas så att de allra flesta föremål kan lagas. Det måste finnas reparatörer som har kunskap att kunna laga, och det måste prismässigt ordnas så det fungerar. Människor, som inte längre har behov av eller vill använda vissa saker, eller det kan vara saker i ett dödsbo, som arvingarna inte vill ha, måste enkelt kunna lämna sakerna till återanvändning eller återvinning. För många saker fungerar det bra redan nu med alla second hand-affärer. Ibland hör man talas om något serviceföretag eller någon offentlig verksamhet, som vill ha nya möbler och slänger de gamla. Om de gamla möblerna är dåliga ergonomiskt kan man förstå det, men ibland är det ett helt onödigt slöseri. Saker, som har tjänat ut för någon användare, måste i första hand återanvändas t.ex. via second hand-affärer.

Om ingen vill ha sakerna måste man försöka ordna materialåtervinning. Metallföremål kan smältas ner och användas för att tillverka nya metallföremål. Samma gäller med de flesta platsföremål, med den begränsningen att plastens kvalitet försämras vid återvinning. Därför måste plast från fossil råvara avvecklas. Plast från växter kan däremot återgå i ett ekologiskt kretslopp. Träföremål borde många gånger med lite kreativitet kunna användas till att tillverka nya föremål. Går det inte kan man använda dem som bränsle i kraftvärmeverk. Allt material måste inordnas i något fungerande kretslopp, materialet måste gå i cirkulation.

Kläder och andra textilier kan återanvändas och finns i stor utsträckning på second hand. Ibland kan man se nya kläder av avlagda kläder eller sy lapptäcken eller väva trasmattor. Jag minns hur min mor i början på 50-talet sydde nya kläder till mig och systererna av delar av kläder, som äldre släktingar hade slutat använda, kanske för att det gått håll på någon del av kläderna. Att återvinna materialet och göra nya textilier är nog svårt, men sönderslitna textilier kan bli trasor och trassel, som används för att torka upp smörjolja eller annan smuts i verkstäder. Samhället bör ordna så att man finner sätt att maskinellt kunna återvinna materialet och göra nya textilier eller kanske isoleringsmaterial eller annat nyttigt av det.

Avlopps- och avfallshantering

Idag är det alldeles för mycket mat som slängs. Det gäller att på olika sätt minska matsvinnet. Ofta kan flera delar av en växt ätas än det man brukar äta. Rödbetsblast kan man äta som sallad. Förmodligen är det mycket mer av växter som är ätbart, än det vi nu äter. Samhället måste utforska vad som går att använda och vad som inte går. De matrester som trots allt ändå blir och de växtdelar som man inte äter kan komposteras, men det finns bättre sätt, se nedan.

Toalettavloppet hamnar på de flesta fall i Sverige i reningsverk. Många gånger är det blandat med så skadliga ämnen att rötslammet inte duger att läggas på åkrar, trots att det innehåller mycket växtnäring. Det finns bättre sätt. Idag rötar man det ofta och gör biogas, men med så mycket vatten i det, att processen fungerar sämre.

En agronomie doktor i den rörelse, jag är aktiv i, har forskat fram metoder att ta hand om avlopp och organiskt avfall på bästa sätt. I korthet går det ut på att i stället för vattenklosetter ha en biologiskt nedbrytbar förpackning, där urin och avföring samlas. Sådana förpackningar med toalettavfall samt matavfall och annat organiskt avfall från några hundra hushåll samlas i en anläggning för anaerob nedbrytning. Genom att det organiska avfallet inte blir så fuktigt, som när man spolar iväg det organiska avfallet med vatten sker nedbrytningen snabbare och bättre när fukthalten blir optimal för de anaeroba bakterierna. Nedbrytningen sker alltså utan lufttillförsel. På så sätt bildas biogas, som huvudsakligen består av metan. I de fasta resterna man får finns alla de näringsämnen, kväve, fosfor och många fler som växterna behöver. Skött på rätt sätt blir det inga skadliga sjukdomsalstrande bakterier och inte heller medicinrester, tungmetaller eller annat skadligt. Genom att ha många decentraliserade biogasanläggningar kan transporter minska och man kan lättare ha kontroll på det. Om det mot förmodan skulle komma in något skadligt i processen, så slår det inte ut rötslammet från hela staden.

I biogasprocessen kan mycket mer än urin och fekalier från människor ingå. Urin och fekalier från djurhållning, köksavfall från hushåll, avfall från restauranger, storkök och livsmedelsindustri är också lämpliga i rötningsprocessen så länge de inte innehåller gifter eller läkemedelsrester som är skadliga i naturen (antibiotika och hormonpreparat bl.a.). Urin kan med fördel separeras före rötningen, eftersom den är ett utmärkt gödningsmedel, spädd med 9/10 vatten.

Biogasen vid denna process liksom vid de kommunala biogasanläggningar, som finns, är inte så ren att den duger till fordonsgas. Vid den reningsprocess som används idag förloras en del energi och förbränningsmotorer är inte heller energieffektiva. Det skulle vara mer energieffektivt att förbränna gaser utan rening i en anläggning som ger el och fjärrvärme. Om elen skulle användas till att driva bilar, blir det energieffektivare än biogasbilar, enligt de uppgifter jag har, men elen kan också användas till annat. Framförallt blir biogasprocessen effektivare när det inte är så fuktigt i processen, och man får bra gödsel. Det är viktigt att använda sig av den kunskap som vissa nyckelpersoner har, så denna liksom andra processer blir så bra som möjligt.

Om biogas ska användas som fordonsbränsle är det lämpligt att det sker för begränsade fordonsflottor som utgår från en terminal, stadsbussar, sopbilar, taxi. Även en fullt utbyggd biogasrötning i landet klarar inte av att driva landets fordonspark.

Hur denna omställning kommer i konflikt med nuvarande ekonomiskt system

Under coronakrisen har det blivit tydligt att den nyliberala marknadsekonomin inte klarat att behålla beredskapslager av medicinsk skyddsutrustning och det gäller även beredskapslager av livsmedel och mycket annat. Året innan, alltså 2019, uppdagades att det ibland var brist på olika mediciner. Privatiseringen av apoteken var en bidragande orsak. När mycket av samhällsekonomin stängdes ner under coronakrisen var det tydligt att företagen behövde hjälp av staten. Anhängare av nuvarande ekonomiskt system säger ibland att företagen måste gå med vinst för att ha en buffert och klara sig i svåra tider, men när coronakrisen kom, behövde de flesta företag tigga pengar av staten. Vinstpengar från tidigare år har i stor utsträckning delats ut och bidragit till ökande klyftor och fanns inte kvar i företagen. Att minska transportbehovet och minska energibehovet går tvärtemot företags intressen att sälja så mycket som möjligt.

Att producera det som behövs och inte producera det som inte behövs är något helt annat än bankernas intresse att tjäna så mycket pengar som möjligt genom att skapa pengar ur tomma intet och låna ut till det som banken bedömer som lönsamt. Bankernas lånepolicy gynnar spekulation och missgynnar t.ex. småbrukare.

En ständigt ökande ekonomisk tillväxt, som innebär ökad produktion av varor och tjänster, är oförenlig med det faktum att vi lever på en begränsad planet. Gång på gång ser vi hur satsningar som vore bra för människor och miljö stoppas med motiveringen att det saknas pengar. Gång på gång ser vi hur lönsamhet, profit, ekonomiska vinstintressen, snabbast möjliga förräntning av investerat kapital eller vad man nu kallar det blir styrande för vilka satsningar man gör och oftast leder det till miljöskadliga projekt och det tar oftast inte heller hänsyn till människors hälsa och behov i övrigt. 2018-11-25 avslöjades att det inte är myndigheter utan företag, som godkänner medicintekniska artiklar t.ex. pacemaker. Ibland blir det undermåliga produkter, som går sönder, för att företag i första hand vill tjäna pengar. Vi ser hur den nyliberala politiken med privatiseringar fördärvat järnvägarna, uruselt underhåll och då och då återkommande förseningar och kaos. Vi ser hur myterna om frihandel, som världens frälsning, leder till alltmer transport av varor kors och tvärt över jordklotet med enorma utsläpp av växthusgaser och hälsovådliga utsläpp som följd. Det leder också till avtal som TTIP och CETA, som bland annat, om de genomförs, innebär bl.a. att vi påtvingas farligare kemikalier, att stater kan bli ersättningsskyldiga att betala storföretag för uteblivna vinster, om staten i demokratisk ordning skärper miljölagstiftningen. Ur miljösynpunkt tycker man att det miljövänliga borde vara billigare och det miljöskadliga dyrare, men det är inte så priserna sätts i en marknadsekonomi. Där styrs priset i stället av det som ekonomer kallar utbud och efterfrågan. Med "efterfrågan" avses i marknadsekonomi inte det folk frågar efter, behöver eller vill ha, utan det folk är beredda att betala för. Folk vill ha billiga och bra bostäder, men byggbolag väntar med att bygga, trots att det finns lagakraftvunna detaljplaner för att hålla nere utbudet och därmed hålla priset högt och öka sina vinster. (Se DN-artikel 2016-07-31.) I en svältsituation i ett fattigt land är den s.k. efterfrågan på mat ofta nära noll, eftersom folk inte har råd att köpa mat. Det brukar inte vara brist på mat i världen, som gör att folk svälter. Detta är bara några exempel för att visa att det behövs ett annat ekonomiskt system. Det har skrivits mycket om det och vi kunde skriva mycket om det, men tonvikten i denna rapport, ska ligga på vilka systemförändringar som krävs.

Det ekonomiska systemet bidrar också till en omfördelning från människor och regioner med små resurser till människor och centra där pengarna koncentreras. Välståndet i centrum växer, i periferin minskar det, något som är tydligt på svensk landsbygd. Affärsbankerna tar gärna emot hushållens och småföretagens insättningar men att låna till investeringar är svårt.

Ändringar, både stora och små, av det ekonomiska systemet

En grön ny giv

Det ekonomiska systemet är mångfasetterat. Det krävs förändringar av många olika slag för att uppnå tillräcklig systemförändring. Jag börjar med några viktiga **förslag från boken "Så räddar vi klimatet. Argument för en Green New Deal" av den brittiska ekonomen Ann Pettifor**. Hon pekar på förslag om Green New Deal, en grön ny giv, som i lite olika varianter lagts fram av oppositionspolitiker i USA respektive Storbritannien. Här lägger jag fram ett förslag, som inspirerats av den boken, men som också tar upp mycket annat, som jag tror skulle behövas i Sverige. Jag måste påpeka att EU-kommissionens förslag till grön ny giv i stort sett inte har något gemensamt med Ann Pettifors förslag till grön ny giv, och inte heller med mitt.

För att åstadkomma alla de förändringar, som jag beskrivit i den fysiska produktionen och konsumtionen för att försöka stoppa klimatförändringarna, krävs massiva statliga ekonomiska och juridiska satsningar. Det finns stor risk att många storföretagare flyttar sitt kapital till andra länder. Det gäller att omgående kontrollera kapitalflödena över gränser genom att bromsa eller till och med stoppa dem. Det kan handla om direkta kontroller, det vill säga förbud eller begränsningar av penningflöden, eller indirekta kontroller, det vill säga att motverka penningflöden genom skatter. Jag citerar Ann Pettifor: "Den som tvivlar på att kapitalkontroller är möjliga i dagens högteknologiska värld bör påminnas om att Kina använder kapital- och valutakontroller hela tiden." Hon påpekade

också att fri rörlighet för kapital innebär tolerans för kriminalitet. Boken skrevs före coronakrisen, men hon påpekade att tillfällen till förändring kan komma vid nästa stora kris. Vi påminner om att coronakrisen har medfört att länder har stängt sina gränser både för människor men även för vissa varor på ett sätt som egentligen strider mot EU:s principer om fri rörlighet. Klimatkrisen kommer på sikt troligen bli betydligt värre än coronakrisen med enorma svältkatastrofer, om utvecklingen fortsätter som nu. Därför är det inga problem att motivera drastiska inskränkningar i den fria rörligheten för kapital. Det var också så att Sverige hade kapitalkontroll för ett antal årtionden sedan.

Statens viktigaste kontrollverktyg för att kontrollera kapitalrörelsen är enligt Ann Pettifor centralbanken, för Sveriges del Riksbanken. Finansbolag måste ha tillstånd och vara registrerade hos centralbanken för att operera i ett visst territorium. Om ägarna försöker kringgå reglerna kan centralbanken stoppa bolagets verksamhet inom landet. Statsobligationer hör till världens säkraste tillgångar och är därför eftertraktade. Den som vill vara en godkänd köpare måste uppfylla vissa kriterier. Det bolag som inte vill samarbeta kan exkluderas från gruppen godkända köpare. Tyvärr är det så att politiker sedan ca tre årtionden bakbundet sig för en ideologi, som säger att det allmännas bästa ska vara underordnat privata intressen och att kapitalet ska vara oreglerat. Det gäller att folket måste ställa krav på politikerna att ändra inställning.

Det gäller också att skaffa fram tillräckligt med pengar. Under coronakrisen har vi sett att regeringen skaffar fram hundratals miljarder kronor som man före coronakrisen ansåg vara helt omöjligt att staten kunde ta fram. Därför borde det inte vara omöjligt att göra det för att rädda oss från klimatkrisen. Ann Pettifor säger att vi har råd med det vi kan göra. Hon pekar på fyra sätt att få fram pengar till statliga satsningar. Det första är att nya pengar skapas när centralbanken eller andra banker beviljar lån. Det andra är lånefinansiering, där pengarna kommer från existerande besparingar genom utfärdande av statsobligationer. Det tredje är skattefinansiering. För det fjärde kan regeringen utfärda garantier för obligationer utgivna av en nationell grön investeringsbank. Det nya här är att centralbanken och regeringen ska samarbeta och att staten måste se till att kontrollera även de privata bankerna, så att lånen inte går till spekulation utan till sådana investeringar som behövs för människor och miljö. Tyvärr är det så att en mycket stor del av bankernas långivning gått till att driva upp fastighetspriser och annan spekulation, vilket berikat ett fåtal på flertalets bekostnad, eller till miljöskadliga investeringar, t.ex. investeringar i fossilindustri eller infrastruktur för ökad massbilism. Det gäller också att staten kontrollerar räntor, så de hålls så låga att samhällsviktig verksamhet inte hotas. Helst borde räntor inte vara högre än att bankernas egen verksamhet fungerar, främst löner till anställda.

Ann Pettifor påpekar att ekonomer i sin utbildning inte får lära sig hur pengar skapas. Det måste naturligtvis rättas till.

Också andra åtgärder behövs

Även om jag nu inspirerats mycket av Ann Pettifors bok, har jag under många år funderat på problem om hur det ekonomiska systemet måste ordnas för att klara klimat- och miljöproblemen på ett sätt så det fungerar för alla. Jag har tagit del av många olika synpunkter men också själv försökt analysera och komma fram till lösningar. Jag har kommit fram till att ovanstående måste kompletteras med ett flertal förslag till åtgärder. Jag har också funnit att begrepp som "ekonomiskt system" föder många olika tankar hos olika människor. Därför måste en del begrepp redas ut.

Under coronakrisen har det ofta talats om att prioritera samhällsviktig verksamhet. Det innebär också att det finns verksamhet som inte är samhällsviktig. Samhällsviktigt är att få fram mat, skola, sjukvård, omsorg, skyddsutrustning för vårdpersonal, att minska skadliga utsläpp och mycket annat. Vi människor behöver också kultur, även om vi i en kris som coronakrisen kan avstå från teaterbesök, föredrag m.m. Däremot har kultur varit mycket uppskattat t.ex. när man ordnat konserter utanför äldreboenden, så de äldre kan lyssna via öppet fönster e.dyl. Kultur ska ses som ett sätt att utveckla

ett hållbart samhälle, delvis på ett känslomässigt plan. Icke-samhällsviktig verksamhet är t.ex. reklam, telefonförsäljning, produktion av många prylar som vi klarar oss utan, miljökadlig verksamhet. Var gränserna går kan visserligen diskuteras. För att klara det som är viktigt, är det inte pengar utan de fysiska resurserna som är avgörande. Vi kan inte äta pengar. Pengar måste återföras till att bli ett hjälpmedel för att byta varor och tjänster, och inte tillåtas vara något som hindrar oss.

Vad menar vi egentligen med ekonomiskt system? Många olika förklaringar

Vad är det som definierar dagens ekonomiska system? Det finns många olika förklaringar. En del menar att det definieras av ekonomisk tillväxt. En del säger nyliberalism med sina privatiseringar, nedskärningar i offentlig sektor, s.k. avregleringar enligt Milton Friedmans idéer. Ordet "avreglering" är märkligt, eftersom det inte innebär att man är utan regler, utan att man skaffar nya regler. En del definierar i stället dagens system som kapitalism och då kan även Friedmans motpol, nämligen Keynes idéer också sägas vara en slags kapitalism. Vad sedan ordet kapitalism innebär finns också olika definitioner av. En del säger att kapitalism innebär att produktionsmedlen ägs privat. En del säger istället att kapitalism innebär att produktionen bestäms av snabbast möjliga förräntning av investerat kapital (det vill säga lönsamhet, vinst, profit) istället för efter behov. En del definierar det ekonomiska systemet efter hur pengar skapas. En del preciserar det efter vem som äger de penningskapande maskinerna, vem som äger de skapade pengarna och hur pengarna förs ut i samhället. Dessa olika definitioner är delvis olika sidor av samma sak, men är också delvis motstridande. Jag ska försöka reda ut det lite mer i följande avsnitt i rapporten.

Gå ifrån all nyliberalism

Nyliberalism är Milton **Friedmans** idéer, som först tillämpades i Pinochets Chile, sedan Thatchers Storbritannien, Reagans USA och sedan dominerar i de allra flesta länder i världen. Nyliberalism innebär att staten ska blanda sig i så lite som möjligt, nedskärning i offentliga sektorn, privatisering, låta marknaden styra. Man talar också om avreglering, men **avreglering** innebär inte att man avskaffar regler utan att man byter ut de gamla reglerna mot nya slags regler, nämligen nyliberala regler.

Keynesianism, som på ett sätt är en motsats till nyliberalism, kommer av **Keynes**, som var verksam på 30-talet. Det går ut på att staten ska satsa eller stödja satsningar på i stort sett vad som helst så folk får jobb. Därmed får de lön, kan köpa varor, så andra får jobb med att skaffa dessa varor o.s.v., en **multiplikatoreffekt** så varje satsad krona ger några kronors BNP-ökning. Staten får sedan igen sina satsningar genom att fler jobbar och betalar skatt. Ann Pettifor utgår från Keynes idéer, men hävdar att han var för radikalare idéer än han brukar tillskrivas. Hon har dessutom kombinerat med ett miljötänk.

Utöver det jag skrev under rubriken "En grön ny giv" innebär kravet "Gå ifrån all nyliberalism" att det måste bli slut på nedskärningar i offentliga sektorn, slut på privatiseringar, slut på new public management och en ny skattepolitik. Det behövs **mer personal inom skola, vård, omsorg och liknande och då naturligtvis tillräckligt mycket skattepengar till det**. Det är också så att dessa jobb är meningsfulla för att de behövs och dessa jobb har oftast ganska låg miljö- och klimatpåverkan. Att anställa mycket mer personal går helt emot nyliberalism, men är helt förenlig med keynesianism. Detta har blivit uppenbart för de flesta under coronakrisen. Det behövs också betydligt bättre beredskap: mer personal inom vård, omsorg, räddningstjänst och statliga beredskapslager av livsmedel, medicin, skyddsutrustning i vård och äldreomsorg, materiel för att släcka skogsbränder m.m. Antalet timvikarier eller andra osäkra anställningsformer har varit stort och det har varit en bidragande orsak till det höga antalet döda inom äldreomsorgen i Sverige under coronakrisen. Det är viktigt att praktiskt taget all personal inom skola, vård och omsorg ska vara fast anställd. När personal blir sjuk kan man klara det med fast anställda vikarier, som kan vikariera på olika enheter inom en kommun. När de inte behöver vikariera för någon, som är sjuk, kan de tjänstgöra där de kan göra

nytta, men inte är oundgängliga. Det gäller att återförstatliga järnvägsunderhåll, tågtrafik, apotek, post. Vinstuttag i skola, vård, omsorg och liknande borde inte tillåtas.

Slut med all New Public Management, d.v.s. sluta med marknadsmekanismer i offentlig sektor.

New Public Management innebär att marknadsliknande mekanismer tillämpas i offentliga sektorn, såsom skola, vård, omsorg. Det tillämpas ibland på lite olika sätt. T.ex. händer det att vårdinstitutioner får betalt efter hur många patienter som kommer in. Om man skickar hem en patient innan hen är färdigbehandlad, så hen blir sjuk igen och kommer tillbaka, så är det lönsamt. Numera är en rektors viktigaste uppgift inte att få skolan att fungera enligt skollagen utan att se till att få budgeten att gå ihop. Eftersom anslagen alltid är för snålt tilltagna blir uppgiften i stället att få underskottet att bli så litet som möjligt, oberoende av vilka negativa konsekvenser det blir för personal och elever. Både friskolor och offentligt ägda skolor får ersättning för verksamheten från det offentliga, elevpeng. I skolan använder man elevpeng, men alla som tänker efter inser, att kostnaderna för undervisning inte är proportionell mot antalet elever. Kostnaden ökar språngvis, när man anställer en lärare till. Om antalet elever i en klass minskar, men man har kvar samma personal, så är kostnaden i stort sett oförändrad, men intäkterna minskar, så klassen kan bli olönsam. Skolor i invandrartäta områden med elever med dåliga förkunskaper i svenska och kanske traumatiska upplevelser från flykt kräver mer resurser men elevpengen är i grunden densamma.

Det måste bli slut på all New Public Management. Det måste bli så att skola, vård och omsorg får i uppgift att ordna verksamheten så bra som möjligt för elever, patienter och andra som är beroende av verksamheten. För att det ska fungera är det viktigt att det blir en bra arbetsmiljö och att man anställer tillräckligt med personal. Man ska återgå till systemet, där städare är fast anställda på en skola, en vårdinrättning och liknande istället för att upphandla städning av det billigaste städbolaget. Genom en sådan återgång minskar stressen, minskar risken för allergier genom att städningen blir bättre, samtidigt som tryggheten ökar. Med ökad trygghet vågar fler säga ifrån om arbetsmiljön blir dålig, så den kan förbättras. Det blir bättre för alla parter, utom för de giriga, som vill ha så låg skatt som möjligt. Det innebär också att de som beslutar måste se till att anslå tillräckligt med skattepengar, så verksamheten fungerar bra. För skolans del var det bättre ekonomiskt före den s.k. kommunaliseringen. Det innebar inte att skolan var statlig. Lärarna var anställda av kommunen åtminstone sedan 1970-talet, men pengarna till lärarlöner kom från staten efter ett visst bestämt regelsystem.

I grunden måste vi ställa oss frågan: Vem eller vad är samhället till för? För invånarnas bästa eller för den storskaliga ekonomin, offentlig och privat?

Nytt skattesystem

För att klara de uppgifter jag beskrivit ovan, satsningar på offentliga investeringar, på offentliga sektorn, på fungerande järnvägstrafik, så behövs betydligt större skatteinkomster. Vi behöver delvis återgå till det skattesystem vi hade i Sverige före 1990, men ännu bättre. **Grundavdraget** behöver höjas kraftigt så skatten blir lägre för personer med låga inkomster och så behövs en **kraftig progressiv beskattning**, så de med höga inkomster betalar avsevärt större procent av sin inkomst i skatt. **Förmögenhetsskatt, fastighetsskatt och arvsskatt** behöver återinföras och göras kraftigt progressiv, men med grundavdrag, så små förmögenheter eller arv inte berörs. Detta måste kombineras med regler så att småbrukare kan låta småbruket gå i arv utan att man blir skuldlavar. Finns inga arvtagare, som vill ta över, måste småbrukaren eller hans dödsbo kunna sälja till en ny småbrukare på för båda parter rimliga villkor. Skatt på **aktieutdelningar** måste höjas kraftigt. **Företagsbeskattningen** skärps och blir progressiv, så storföretag, som gör mångmiljardvinster får betala mycket mer än idag, medan småföretag får lättnader. Möjligheten för storföretag att med kreativ bokföring mygla undan skatt ska täppas till. Markspekulation stoppas bl.a. genom att

brukarplikt införs på åkermark. Storbolag ska inte kunna hindra småbönder att bruka marken genom att köpa upp mark till höga priser för spekulation.

Hur man ska hantera **miljöskatter, mervärdesskatt och andra indirekta skatter** innebär motstridiga ambitioner. Å ena sidan drabbar indirekta skatter mest dem med låga inkomster. Å andra sidan är det så att de med mycket pengar bidrar i mycket högre utsträckning till miljöskadligt beteende. En del diskuterar hur höga miljöskatter bör vara för att betala sina kostnader. Men hur beräknar man värdet av en planet med förstörda livsbetingelser, värdet av människoliv och hur beräknar man vad en bidragit, när många bidragit till klimatförändringarna? Det går naturligtvis inte att med någon säkerhet beräkna. Ska det vara möjligt att kunna köpa sig fri och fortsätta med skadligt beteende? Nej, i stället måste miljöavgifter sättas så höga att de verkligen bidrar till att det skadliga beteendet minskar kraftigt. Vill man att det skadliga beteendet helt ska upphöra bör det förbjudas. Accepterar man däremot det skadliga beteendet, men endast om det sker i betydligt mindre omfattning, så sätter man höga miljöavgifter. Man behöver inte med en gång hitta rätt avgift. Om den första miljöavgiften inte får avsedd effekt, så höjer man avgiften tills man uppnår tillräcklig minskning av det miljöskadliga beteendet.

Mervärdesskatt på baslivsmedel och andra nödvändiga eller angelägna varor och tjänster, såsom tidningar, böcker, kulturupplevelser, reparationer bör hållas mycket låg, medan den på lyxprodukter kan vara högre. **Miljöskatter** införs på fler områden, t.ex. flygskatt (naturligtvis med undantag för räddningsflyg och liknande), och höjs till sådan nivå att det verkligen påverkar och minskar miljöskadlig verksamhet. Rättviseaspekter blir här viktiga så att miljöskatter blir **lika kännbara oberoende av inkomst**. Man kan sammanfatta det så att man ordnar så det blir skatt efter bärkraft. Det finns säkert ytterligare en hel del detaljer som behövs för att ordna ett bra skattesystem för skatt efter bärkraft.

Man kan inte få acceptans för en klimatomställning, om visst miljöskadligt beteende, t.ex. flygresande, bilåkande, köttätande bara kan utövas av de med mycket pengar, men inte alls av personer med lite pengar. Man kan tänka sig att åtgärda detta på olika sätt. Man kan tänka sig en ordning, där alla har lika mycket pengar eller nästan lika mycket. Ett mer jämlikt samhälle har många positiva effekter. Se boken "Jämlikhetsanden" av de engelska forskarna Kate Pickett och Richard Wilkinson. Med tanke på att det förmodligen tar lång tid, kan man tänka sig miljöskatter som utformas så att det påverkar ungefär lika oberoende av inkomster. Det behöver ingalunda vara en motsättning mellan att verka för ett mer jämlikt samhälle och samtidigt införa inkomstberoende miljöavgifter.

Ett exempel på detta kan vara skatt på bensin- och diesel. Man kan införa skatter så priserna höjs med flera hundra procent, så även de mycket rika drar ner på sitt bilåkande med bilar som drivs med bensin eller diesel. Samtidigt inför man inkomst- och behovsberoende rabattkort vid köp av bensin och diesel. Man får då en rabatt, så det blir ungefär lika kännbart oberoende av inkomst. För de fattigaste (utförsäkrade sjuka och fattigpensionärer) blir det ungefär lika dyrt som idag. För att inte fattiga ska sälja bränsle till de rika, får man köpa den mängd till rabatterat pris, som man behöver. Behov beräknas utifrån var man bor och var arbete, förskola för barnen, affärer och annan service finns plus en del fritidsresor och hur bra eller dåligt kollektivtrafiken fungerar. Den som bor i glesbygd med dålig kollektivtrafik och nedlagda lanthandlare har naturligtvis ett avsevärt större behov än den som bor i en stor stad med utmärkt kollektivtrafik.

Liknande kan ordnas för annan konsumtion t.ex. kött eller flygresor, men man bör nog inte införa för mycket av sådant.

Tillväxt

En ganska vanlig inställning inom miljörelsen är att det stora felet är ekonomisk tillväxt. En del sade att man är mot ekonomisk tillväxt och för nolltillväxt. Jag menar, att det bygger på en missuppfattning om vad ekonomisk tillväxt är.

Vad är egentligen ekonomisk tillväxt? Ekonomisk tillväxt mäts i procent och är procentuell ökning av bruttonationalprodukten (BNP). BNP är det sammanlagda värdet av alla varor och tjänster som produceras i ett land under ett år. BNP brukar ses som ett mått på välfärd, men har många brister. T.ex. räknas självhushåll och ideell verksamhet inte med. Det är också så att t.ex. bilolyckor ökar BNP (begravningsentreprenörer, försäkringsbolag, sjukvård, bilreparatörer m.fl.). En kraftig satsning på att skaffa energisnåla apparater, skaffa fler tåg, bussar, solceller m.m. skulle bidra till ökad tillväxt. Efter några år, när man har ett energisnålt samhälle med hållbara produkter utan inbyggt slitage, skulle BNP kunna minska, negativ ekonomisk tillväxt, samtidigt som vi får det bättre. Att som miljörelsen ofta sagt att man är mot tillväxt blir därför lite konstigt.

Vi kan inte ha tillväxt som mål. Miljörelsen har naturligtvis helt rätt i att ständig ekonomisk tillväxt är oförenlig med det faktum att vi lever på en begränsad planet. Det är helt vansinnigt att ha ekonomisk tillväxt som mål för samhällsutvecklingen. Nu är det inte så att politikerna har ekonomisk tillväxt som mål, åtminstone inte det övergripande målet. I så fall skulle man snarare driva en keynesiansk politik med kraftig ökning av offentlig sektor, ty den räknas också in i BNP, och en rättvis klimatställning. Det är ju istället så att politikerna, särskilt de borgerliga, har som viktigare målsättning av skära ner i offentlig sektor. Däremot brukar politiker prata som om de har ekonomisk tillväxt som ett övergripande mål. Det är alltså viktigt att inte vara emot ekonomisk tillväxt i sig, utan vara emot att ha ekonomisk tillväxt som mål för samhället.

Ägande

En del ser ägandet av produktionsmedel som det avgörande kriteriet för vad det är för ekonomiskt system. Om de är i privat ägo är det kapitalism och om de är i offentlig ägo är det socialism. Att det kriteriet inte är så bra förstår man om man tänker på statliga Vattenfall med brunkolssatsning och SJ med vinstkrav eller att Sovjetunionen gjorde Aralsjön till ett salttrask. Naturligtvis finns det många privata storföretag, som är hemska miljöbovar, t.ex. Monsanto och BT-Kemi. Det är också så att när verksamhet som tidigare drivits i offentlig regi, speciellt inom skola, vård och omsorg och liknande, har privatiserats, har resultatet ofta blivit sämre för människor. Privata företag har ofta men inte alltid varit så måna om vinstuttagen, att man dragit ner på personaltäteten, varigenom servicen för allmänheten försämrats.

För att tågtrafiken ska fungera är det helt nödvändigt att järnvägsunderhållet återgår i statlig regi och att tillräckligt många yrkeskunniga reparatörer blir fast anställda, och att kravet på den statliga aktören inte får vara vinstkrav utan att järnvägen fungerar. Det är också angeläget att tågtrafiken återförstatligas, men med krav att försöka ordna så att så stor del av transportbehovet som möjligt ska kunna tillgodoses med tåg. Taxorna ska sättas så att det miljövänliga alltid blir billigare än det miljöskadliga. Den statliga tågtrafiken, kalla den gärna SJ, får inte drivas som aktiebolag utan som en servicemyndighet. SJ måste samarbeta nära med de olika regionerna/landstingen. Uppgifterna måste bl.a. vara att samordna tågtrafiken, se till att tågtrafiken aldrig försämrats för resenärerna utan istället förbättras.

På liknande sätt borde också posten och postgirot återförstatligas, liksom teletrafiken och apoteken. Det får inte vara vinstkrav utan krav på att det fungerar bra för medborgarna även i kristider.

De riktigt stora företagen påverkar människor runt om i världen på ett mycket avgörande sätt. Att ledningarna i eller ägarna till storföretag ska kunna fatta beslut, som försämrar arbetsmiljön, som sänker löner, som orsakar farliga utsläpp till omgivningen, eller som förstör livsbetingelserna för fattiga människor i fjärran länder, för att aktieägarna ska få mer pengar är orimligt. Storföretagen måste demokratiseras, så de anställda, lokalbefolkningen och hela folket genom regering och riksdag kan ha ett avgörande inflytande på besluten. Det är en annan sak med små företag, som inte påverkar omgivningen nämnvärt, och där en eller ett par personer har byggt upp verksamheten. Där ska inte en person som kanske arbetar en kortare tid kunna vara med och ta beslut som äventyrar företagets hela verksamhet. Det är klart att man inte bör fortsätta med en produktion av varor som det inte längre finns behov av. Hur man bör hantera sådana problem, kan förmodligen de anställda ha kloka synpunkter på, och kanske finna ut sätt att ställa om produktionen till sådant som behövs. Hälsovådliga utsläpp ska närboende inte behöva acceptera. Sådana företag måste tvingas rena utsläppen eller ställa om produktionen, så man slipper farliga utsläpp. Å andra sidan ska ingen kunna flytta till ett hus som ligger mycket nära en bondgård och sedan klaga på att det luktar, som det normalt luktar från en bondgård med djurhållning.

Företags storlek är viktigt i sammanhanget. För multinationella företag ligger det inbyggt i marknadssituationen att man utnyttjar billig arbetskraft, billiga råvaror och låga skatter i den del av världen där det är mest fördelaktigt företagsekonomiskt. Men en majoritet av företagen är småföretag, många enmansföretag. Det kan vara skomakare, musiker, författare och caféägare. Deras ekonomiska situation liknar mer den hos ett privat hushåll. De sysselsätter inte tusentals arbetare men kan ha en mycket viktigare funktion i samhället, inte minst för att ett lokalsamhälle ska vara bekvämt och trivsamt att leva i. Många av småföretagarna måste visserligen dra in pengar för sin överlevnad men drivs också av annat, hantverkskunnande, samhällsengagemang, kontakt med kunder m.m. Å andra sidan kan vi inte heller bortse från att det kan finnas småföretag, som är lika inriktade på maximal vinst som storföretag.

Om företag försämrar arbetsmiljön, äventyrar säkerheten för allmänheten (t.ex. inom kollektivtrafiken), sänker löner eller liknande för att ge högre vinst åt aktieägarna eller för att motverka en vinstminskning för aktieägarna, eller om företagsledningen underlåter att åtgärda farliga utsläpp, måste staten gripa in. Det kan handla om statliga åtgärder för att tvinga företaget att rätta sig efter gällande regler. **Om företaget fortsätter trilskas, måste staten vara beredd att förstatliga** företaget.

Om företag vägrar att underställa sig krav om att ställa om produktion efter människors behov och naturens begränsningar ska staten också vara beredd att förstatliga företaget. Beslut om förstatligande bör tas av regeringen, dels för att det är viktiga beslut och dels för att det måste kunna gå så snabbt att övertagandet inte ska kunna saboteras av den gamla företagsledningen. För att få större legitimitet ska beslut om förstatligande bekräftas av riksdagen inom viss tid, t.ex. ett par månader. Det betyder naturligtvis att riksdagen, d.v.s. svenska folkets företrädare, skulle kunna upphäva ett förstatligande. Att besluten ska tas på politisk nivå och inte av någon myndighet beror på att höga statstjänstemän skulle riskera att tolka nya lagar efter sitt gamla tänkesätt och inte följa folkopinionens krav. För att detta verkligen ska fungera, är det mycket viktigt att politikerna verkligen representerar folkviljan, vilket långt ifrån alltid är fallet idag.

Cirkulär ekonomi

Med cirkulär ekonomi avses ett system för varuproduktion, där produkter ska utformas så att de ska hålla länge, ska kunna repareras, om en del går sönder ska den delen kunna bytas och produkten i

övrigt ska kunna fortsätta att användas. När en användare inte behöver saken längre ska den kunna återanvändas genom second hand-butiker. När produkten är helt slut ska den kunna delas och materialet kunna delas upp i olika slags material, som materialåtervinns. Ingen del av produkten ska bestå av skadligt material. Allt ska kunna gå runt i ett fungerande ekologiskt kretslopp. Så långt är det något jag tycker är nödvändigt. Men begreppet "cirkulär ekonomi" har också fått en betydelse av en affärsmodell som ska vara lönsam för företag. Om det går för ett företag att tjäna pengar på ett miljöanpassat system, är det inte fel. Problemet är om man bara går över till cirkulär ekonomi i den mån det är lönsamt. I så fall blir det ett stort problem. När t.ex. EU, som strävar efter så mycket handel som möjligt, vill komma ifrån fossildrift på så lång sikt, att det med stor sannolikhet blir fruktansvärda klimatförändringar och på lång sikt vill övergå till cirkulär ekonomi, så drar jag mig för att kalla det system, som jag förordar, för cirkulär ekonomi. Själva grundtanken med en cirkulär ekonomi måste vara att vi minskar och på sikt upphör med uttaget av ändliga råvaror. Då måste huvuddelen av alla råvaror ingå i ett alltmer slutet kretslopp.

Lokal ekonomi

Vi har tidigare både i avsnittet om jordbruk och om transporter varit inne på att vi i huvudsak bör vara självförsörjande på livsmedel och som helst produceras i närområdet och att även annat i stor utsträckning bör vara närproducerat. Om en stor del av det människor konsumerar produceras lokalt, så stannar också mycket av pengarna i lokalsamhället. Lokalbefolkningen skulle kunna ta olika initiativ för att underifrån bygga upp en lokal ekonomi. Man kan starta en lokal sparbank för att finansiera satsningar i den egna bygden. En del sådant har gjorts och det är mycket lovligt.

Allt kan dock inte produceras i varje lokal bygd. Det kan t.ex. gälla tåg, bussar, respiratorer, avancerad sjukvård, viss forskning, cyklar, telefoner. Tåg har tidigare tillverkats i Sverige och det skulle man återigen kunna göra, men bara på några få platser. Cykelfabriker fanns en gång ett flertal i Sverige, men långtifrån i varje stad. Nu finns bara några få i Sverige. Man skulle återigen kunna ha flera cykelfabriker i Sverige, men ingalunda i varje lokalsamhälle.

Det finns en hel del, som behöver ordnas på nationell nivå, inte bara produktion av vissa produkter utan också sådant som centralbank och många lagar behöver stiftas och en statlig budget är viktig för en rättvis klimatomställning. En lokal kamp för en rättvis klimatomställning och för att hindra olika miljöförstörande projekt är viktig, liksom en bra lokal samverkan är mycket viktig i ett framtida samhälle, men det är också viktigt med nationellt och internationellt samarbete både i kampen för en rättvis klimatomställning och för att ett förändrat samhälle ska fortsätta på en bra väg.

Vad styr produktionen, behov eller vinstintresse

Jag har tidigare påvisat att vinstintressen i de allra flesta fall är avgörande för vad som produceras och hur det görs. Jag har också påvisat, att den s.k. frihandeln inte innebär frihet för de fattiga i världen utan bara för storföretagen och deras vinstintressen. Detta är fullkomligt oacceptabelt.

När kapitalägare satsar pengar på ett projekt, vare sig det gäller investering i produktion eller kapitalplacering för spekulation, vill hen ha tillbaka de satsade pengarna så snart som möjligt. Man säger att kapitalet förräntat sig. Det handlar om arbetsfri inkomst. En mycket central del i nuvarande ekonomiskt system är att det avgörande för beslut om produktionens inriktning och handelns utformning är att investerat kapital ska förränta sig tillräckligt snabbt. Det gäller både vad man producerar, hur mycket man producerar, hur produktionen sker, när det gäller resursförbrukning, utsläpp och arbetsmiljö, för vem det produceras och till vilket pris. Det gäller också under vilka villkor handeln sker, regler för vad som tillåts av skadliga tillsatser, företagets möjligheter att stämna stater, om demokratiska beslut för att säkra hälsa och miljö minskar företagets framtida vinster. Man kan också säga att det är största möjliga lönsamhet, vinst, profit eller vad man vill kalla det som styr produktionens och handelns inriktning. Detta måste vi ändra på. För att klara miljö- och

klimatproblemen **måste produktion och handel i stället styras av människors behov och naturens begränsningar**. Produktionen måste ordnas i ett fungerande kretslopp, så kommande generationer kan leva på detta sätt.

Staten (regering och riksdag) måste besluta om **nya direktiv till statliga företag** och verksamheter såsom Statens Järnvägar, Vattenfall, post, tele, apotek m.m., så att de inte har krav på att ge vinst utan har krav på att verksamt bidra till en rättvis klimatomställning eller med andra ord att miljö och människors behov ska vara styrande i stället för vinstkrav.

Folkets och statens verktyg för att se till att människors behov och naturens begränsningar blir styrande är flera: Centralbanken (i Sverige Riksbanken) skulle kunna kontrollera och reglera kapitalrörelser över nationsgränser, villkor för utlåning och vilka räntor (låga sådana) som ska tillåtas. Regering och Riksdag beslutar över statens budget, d.v.s. vilka pengar staten ska satsa på grön omställning och hur den ska gå till, över lagar, och därmed t.ex. vad som får produceras och hur samt vad som ska hända för företag, som inte följer beslutade regler, t.ex. förstatligande. Anställda skulle genom fackföreningar, skyddsombud och visseblåsare kunna genom avslöjanden, skyddsstopp, strejker ingripa mot olika brott mot arbetsmiljö, närmiljö, levnadsförhållandena för människor i fjärran länder och förhindrande av en rättvis klimatomställning. Allmänheten kan också spela en viktig roll för att avslöja oegentligheter och bilda opinion. Polisen kunde också vara viktig för att ingripa om Regering och Riksdag ger rätt förutsättningar. Via kontroll av kapitalrörelser kan staten också kontrollera import och export. Här är naturligtvis också tullverket viktigt, men även hamnarbetare och transportarbetare och deras olika fackföreningar.

Idag bestäms **priset** av utbud och efterfrågan på det sätt jag beskrev i avsnittet om orsaker. I det system, som jag föreslår i detta häfte, är det helt andra principer som måste gälla. Den som behöver en vara eller tjänst måste ha råd att köpa den. Det miljövänliga måste alltid vara billigare än det miljöskadliga, om nu det miljöskadliga överhuvudtaget ska vara tillåtet. Priset ska helst betala produktionskostnaderna, men om det inte går för att klara de två första villkoren, måste det allmänna (stat, landsting, kommun) ordna det på något sätt, genom subventioner till producenter, höjning av löner till lågavlönade, subventioner till vissa utsatta konsumentgrupper eller liknande. Om det gäller priser på produkter, som inte behövs, men som inte heller gör någon skada, så kan marknadskrafter få gälla, men inte annars.

Reklam är redan idag utsatt för vissa begränsningar. Man får inte påstå hur osanna saker som helst, men begränsningarna är mycket lama. Man kan förbjuda reklam för det som är hälsovådligt och miljöskadligt på liknande sätt som cigarettreklam är förbjudet numera. Reklamen har också annan negativ inverkan även om det inte gäller särskilt hälsovådliga eller miljöskadliga verksamheter. Reklam uppmuntrar överdriven och onödig konsumtion, det leder till omfattande pappersförbrukning och orsakar en osund påverkan. T.ex. blir nyhetsförmedling beroende av penningstarka reklamköpare. Man kan tänka sig en kraftig progressiv reklamskatt för att begränsa de penningstarkas makt utan att begränsa småannonser. Framför allt bör man begränsa reklam genom en bra konsumentinformation. Samhället bör i större utsträckning än idag tillhandahålla jämförande undersökningar av hur bra olika produkter är på olika sätt. Det kan gälla t.ex. hur bra regnkläder står emot regn, hur hållbara de är, vilken miljöpåverkan de har m.m. Konsumentorganisationer med tidningen Råd & Rön genomför en del sådana undersökningar och samarbetar internationellt men behöver få samhällets stöd både för att genomföra fler undersökningar, men framförallt så att det når ut bättre.

Ansvar för skador på människor och miljö, och rättssystemets funktion

Det är fullständigt oacceptabelt att företag ska kunna få orsaka skada på människor, natur och miljö, vare sig det handlar om skador i närområdet, långt borta eller rent av i fjärran länder. Vare sig det

gäller skador på arbetarna, på omgivningen genom utsläpp, globalt genom utsläpp av växthusgaser eller genom att produkterna i sig är skadliga, så måste det stoppas. Företagen måste förbjudas att åstadkomma skador och, om de ändå orsakar skador, måste det bli kännbara straff.

Skadeståndsansvaret måste också gälla för de underentreprenörer som bolagen anlitar. Om t.ex. ett svenskt klädföretag anlitar ett företag i ett asiatiskt land för att sy kläder och det inträffar en brand så många bränns ihjäl, vilket har hänt, så borde både det lokala företaget och det svenska företaget bedömas skyldiga.

Inträffar arbetsplatsolyckor med dödsfall eller svåra personskador, måste den skyldige straffas inte bara med **skadestånd** utan **också med fängelsestraff** för vållande till kroppsskada eller vållande till annans död. Lagarna finns redan, men det verkar som om lagarna knappast tillämpas. Om de tillämpas, är det möjligen en chef på lägre nivå som åtalas, knappast högste chefen. Om höga chefer vet att de sannolikt får tillbringa några år i fängelse om någon förolyckas, så blir de förmodligen betydligt mer noga med säkerhetsföreskrifter och se till att t.ex. byggnadsarbetare inte utsätts för sådan stress att säkerheten åsidosätts. Om det innan tågtrafiken återgått i statlig regi, inträffar nya fall, där ett företag, som kör kollektivtrafik på entreprenad, avskedar skyddsombud, som påtalar säkerhetsbrister, eller på annat sätt försämrar säkerheten, så ska företaget fråntas sitt uppdrag, utvisas ur Sverige och ledningen dömas till fängelse. **Lagarna måste ändras, så storföretag inte kan undgå sitt ansvar.**

Skadestånd är ofta alldeles för lågt satta. Skadestånd för skador som företaget orsakat måste **sättas så högt, att det ersätter allt**. Om personer blivit skadade, ska skadeståndet ersätta fullständig rehabilitering, och om det blir bestående men, ska skadeståndet ersätta alla kostnader för alla de hjälpmedel, personlig assistans m.m., så att den skadade ska kunna leva ett så gott liv, som personen hade kunnat om hen inte blivit skadad. Dessutom måste skadeståndet täcka ersättning för utebliven arbetsförtjänst. Den skadade måste kunna leva på samma ekonomiska standard som hen hade kunnat göra, om hen hade fått förbli frisk. Motsvarande ska gälla anhöriga till den som förolyckats på arbetsplatsen. Det kan naturligtvis bli mycket stora belopp, men är det rimligt att en efterlevande utöver sorgen efter en anhörig, som aldrig kommer tillbaka, dessutom ska drabbas av stora ekonomiska svårigheter för att få vardagslivet att fungera? Om det handlar om förgiftad eller skövlad natur ska skadeståndet ersätta fullständig sanering och återskapande av förstörd natur, så långt det är möjligt. Om det inte är möjligt att återställa ett friluftsområde, ska företaget i stället tvingas ordna ett nytt likvärdigt friluftsområde i närheten.

Kärnkraftverken har idag ett skadeståndsansvar, som bara täcker en bråkdel av de skador, som skulle uppstå vid ett reaktorhaveri, medan staten och medborgarna för stå för resten. Det måste bli så att kärnkraftsbolagens skadeståndsansvar ersätter allt.

Staten ska se till att de drabbade får den ersättning de ska ha och staten får sedan se till att kräva ut ersättning från de skyldiga. Den drabbade ska inte själv behöva ha kontakt med den som orsakat skadan.

Ändring i aktiebolagslagen och andra ekonomiska lagar

Om ett företag gör sig skyldig till många skador, kan det mycket väl bli så att företagets ekonomiska resurser inte räcker till skadestånden. Företag ska inte kunna smita från sitt ansvar genom att säga att pengarna är slut eller genom att gå i konkurs. Oftast handlar det om aktiebolag. Aktiebolagslagen måste ändras på en avgörande punkt: **Om företagets samlade resurser inte räcker till för att betala skadestånd** för skador på människor eller miljö var de än inträffar, i Sverige eller i andra länder, **så ska aktieägarna bli skadeståndsskyldiga.** Denna till synes enkla regeländring innebär en fundamental, genomgripande förändring.

Aktiebolagslagen är hittills skriven för att passa kapitalismens behov: att kunna få pengar genom aktieemittering och genom att de som köper aktier inte riskerar mer än de pengar de satsat. De bär nu inget som helst ansvar för de konsekvenser de ställer till med. Vi finner det oacceptabelt och vill därför att aktiebolagslagen ändras på detta sätt. Om aktieinnehavare och aktieköpare inser att staten menar allvar med nya lagar om strikt ansvar för skador företaget orsakar, kommer aktiemarknaden att förändras drastiskt. Ytterst få vågar ha kvar sina aktier i företag, som riskerar att orsaka skador. Aktievärdet kommer att sjunka kraftigt. Det betyder också, att om staten behöver förstatliga ett sådant företag kan staten för en liten summa köpa upp företaget och se till att ändra företagets verksamhet så det inte orsakar skador.

Ett problem är som nämnts att skadorna kan bli så kostsamma att företaget går i konkurs och inte kan stå för kostnaderna. Historiska skador är ett liknande problem där företag som har avvecklats lämnar efter sig t.ex. förorenad mark. Här behövs större fonder som en bransch eller hela näringslivet tvingas bygga upp som säkerhet. Det skulle kunna vara ett säkrare sätt att garantera att näringslivet och inte skattebetalarna måste stå för notan i slutändan. Detta fråntar inte aktieägarnas betalningsansvar enligt ovanstående.

Lagen måste också ändras så att sekretess för att skydda affärshemligheter aldrig får gå före allmänhetens behov av att få ut statistiska uppgifter om skolor eller allmänhetens behov av att kunna avslöja brister av olika slag. För att skydda s.k. visselblåsare, så anställda vågar avslöja oegentligheter måste meddelarskyddet, friheten att anonymt vända sig till massmedia utan att någon får efterfråga källan, utsträckas även till privat verksamhet.

För att det ska fungera i praktiken, behövs naturligtvis sådana ändringar i rättsväsendet, att dylika ändringar av lagarna verkligen efterlevs. Domare måste lära sig, att det är riksdagen som stiftar lagar. Domare kan inte tillåtas tolka lagarna godtyckligt, som skett ibland. Redan idag finns en lag som säger att domare som bryter mot lagar kan avsättas. Man måste se till att detta efterlevs i praktiken på ett rättssäkert sätt. Man måste inrätta en sådan styrning på polisen, att polisen vänjer sig vid de nya uppgifterna att också gripa höjdare i samhället, t.ex. ledare för storföretag, som bryter mot olika lagar. Hela rättsväsendet, både poliser, åklagare, domare måste få vidareutbildning i frågor, som har med miljö, klimat och ett hållbart samhälle att göra, eftersom deras kunskaper i sådana frågor nu är för dåliga.

Avtal och kontrakt om utvinning av fossilt bränsle eller som på andra sätt skadar klimatet, måste rivas upp, eftersom de strider mot Parisavtalet. Eftersom det är en kris (klimatkris) och det gäller mänsklighetens överlevnad, måste man stifta lagar, som säger att ansträngningarna att undvika klimatkatastrof måste gå före affärsavtal, som strider mot detta. Man kan också motivera med att sådana avtal är grundlagsstridiga, eftersom regeringsformen säger att man ska värna hälsa och miljö.

Meningsfullt arbete, hjälp vid sjukdom, basinkomst, grundtrygghet

Basinkomst eller medborgarlön, som det också kallas, har både för- och nackdelar. En fördel är att det ger en grundtrygghet för alla. En nackdel, som Ann Pettifor pekade på, kan vara att arbetsgivare inte tycker man behöver betala så mycket i lön, eftersom de anställda ändå har sin grundtrygghet. Människor med helt andra perspektiv än mina kan naturligtvis föra fram många andra argument för och mot. Det väsentliga är att alla som inte är barn, studerande eller pensionärer ska ha ett meningsfullt arbete och en lön för det så det går att leva bra på det. Samhället måste ordna så att arbetsuppgifter, som behövs för att vi alla ska få våra behov tillgodosedda inom ramen för naturens begränsningar, kan utföras och sedan bör vi dela på jobben, så alla får något meningsfullt att göra. Rimligen borde det då bli möjligt att sänka arbetstiden för alla, utom i speciella krissituationer som t.ex. coronapandemin. Det är viktigt att tillräckligt många utbildas och anställs inom vården, så man kan minska belastningen på vårdpersonal jämfört med hur det blev under coronakrisen. Den som är

sjuk ska få sådan ekonomisk ersättning, att den inte behöver ha ekonomiska bekymmer utöver oron för sjukdomen. Att sjuka blir utförsäkrade så som på olika sätt skett sedan 2008 är helt förkastligt. Att fattigpensionärer har så låg pension att de inte har råd med medicin eller annat de behöver är oacceptabelt. Att pensionärer och andra har högre skatt än en person som arbetar och har samma inkomst är helt förkastligt. Det måste rättas till.

Studiemedelssystemet kan bidra till att många undviker att studera för att inte bli hårt skuldsatta. Tryggheten för studerande behöver öka, så det inte blir ekonomisk katastrof, om de inte klarar en utbildning eller det inte finns så många jobb, som de trodde, när de startade utbildningen. I coronatider visade det sig att många arbetslösa fick stora ekonomiska problem, särskilt visstidsanställda. Många kulturarbetare och egenföretagare fick det extra svårt.

Basinkomst till alla kunde vara ett bra sätt att klara alla dessa problem. Den måste i så fall sättas så hög att alla kan klara hyra, mat och annat för att leva ett drägligt liv. Den måste klara människors behov, men inte människors begär, som kan vara obegränsade. Å andra sidan kan man tänka sig att behålla alla trygghetssystem, a-kassa, sjukförsäkring, pension m.m., men se till att de görs tryggare för människor.

Rättvist lönesystem

Om man utgår från det som sägs i högtidstal om alla människors lika värde, borde alla ha samma lön, inklusive studielön, och alla bidra efter förmåga. Om man teoretiskt tänker sig att man startar ett samhälle från noll, t.ex. 100 skeppsbrutna flyter iland på en öde ö, skulle man kunna ordna allt jämlikt. Det är betydligt svårare att förändra den verklighet vi lever i. Men det är viktigt att komma ihåg att skillnader i löner bygger på värderingar, inte på några mätbara prestationer av t.ex. samhällsnytta. Denna skrift vill visa vad folket genom regering och riksdag skulle kunna ta för beslut och genomföra utifrån dagens läge för att genomföra en rättvis klimatomställning. Sverige har tidigare haft ganska rättvisa lönesystem inom vissa yrken. Man hade för lärare en reglerad befordringsgång, där lönen bestämdes av ålder och antal arbetade år, samt en viss undervisningsskyldighet, lika för alla, oberoende av kön. På 1990-talet infördes individuella löner för lärare, vilket lett till många besvikelser från personer som sett sig förbigångna. En del har kallat det fjäsklöner. Samarbetsklimatet har i varje fall inte förbättrats. Här tar jag därför inte upp frågan om total ändring av lönesystemet, utan pekar på vad som behövs för att rätta till de värsta orättvisorna.

I kapitlet om "Omställning av produktion och konsumtion till hållbarhet" framförde jag att **jordbruket och livsmedelsförsörjningen** måste ordnas så vi blir så nära 100 % självförsörjande som vi kan. Dessutom skulle jordbruket ändras så näringen går runt i ett ekologiskt kretslopp utan skadliga kemikalier. Det måste ske på ett sätt så det blir ekonomiskt rimligt både för bönder och konsumenter. Under senare årtionden har allt fler bönder slagits ut, för att ersättningen för deras arbete varit för låg. Bönder, särskilt småbrukare, måste få sådan ersättning för sitt arbete, att det går att leva på det. Vid omskolning till nya odlingsmetoder måste de få lön från staten. De måste också kunna ha semester och möjlighet till avbytare. Vid omskolning, semester och sjukdom, måste staten ordna hjälp med ersättare och betala för det. Ett sätt att klara det är att priserna på livsmedel höjs, men i så fall måste alla lågavlönade kompenseras, så alla har råd med näringsriktig mat. Man kan istället tänka sig subventioner till bönder, liksom man har idag, men inriktning borde ändras och storleken höjas, så att man kan se till att miljövänligt framställd mat blir billigare för konsumenten. För att se till att billigare importerad mat inte konkurrerar ut dyrare svenskproducerad mat finns några metoder. Livsmedel, som producerats med metoder, som är förbjudna i Sverige, ska inte få importeras. Förbud alltså. Man kan med avgifter eller olika mervärdesskatt påverka priset. Många länder, t.ex. inom EU subventionerar export av jordbruksprodukter och konkurrerar ut småjordbruk i fattiga länder. Det är helt oacceptabelt. Varje folk måste ha matsuveränitet, rätt att bestämma över sin matförsörjning. Vi har inget emot att importera grödor, som inte kan odlas i Sverige, t.ex. kaffe,

apelsiner och bananer, men bara om alla människor i de exporterande länderna får tillräckligt med mat ändå eller får tillräckligt bra betalt för att kunna köpa mat och annat de behöver. Vi måste betala, så arbetarna i de länderna får en rimlig levnadsnivå och vi bör efter några års övergång bara importera ekologiskt odlade och fair trade-märkta produkter (fair trade = rättvis handel).

Mycket av produktionen och skörden av **bär och grönsaker** i Sverige och andra europeiska länder bygger på att billig arbetskraft under ett par månader kommer från länder långt bortifrån. Det är orimligt. Människor ska kunna jobba någorlunda i närheten av där man bor. Dessa migrantarbetare borde kunna få jobb med jordbruket i sitt hemland. Det finns många arbetslösa i Sverige, som borde kunna ta dessa arbeten med att plocka bär eller skörda grönsaker. Lönerna måste vara så höga att det går att betala hyra, mat och annat i Sverige på lönen. Om lönen går att leva på, men är lägre än den lön man hade innan man blev arbetslös, ska a-kasseersättningen inte sänkas, när man åter blir arbetslös. Reglerna måste utformas, så att man kan ta ett tillfälligt arbete utan att förlora på det. Om arbetslösheten blir så låg, att antalet arbetslösa inte räcker, bör man klara säsongsarbeten genom att människor kan ha olika arbeten under olika delar av året.

Det **kontinuitetsskogsbruk** jag förordar är på lång sikt inte bara ekologiskt utan också ekonomiskt hållbart. Genom bättre timmerkvalitet ger det mer i netto per avverkad kubikmeter än kalhyggesbruket. När **yrkesfiskare** inte får fånga viss fisk på grund av risk för överfiske, måste staten betala dem för att utföra andra samhällsviktiga arbetsuppgifter, t.ex. plocka upp sådant ur havet som inte ska vara där, t.ex. plast, gamla fiskeredskap. Staten måste också tillhandahålla lämpliga redskap. Ibland behövs **livsmedelsaffär**, trots att den **inte har tillräckligt kundunderlag**, t.ex. i nya stadsdelar under uppbyggnad, i småbyar på landsbygden. I stället för direkta subventioner, kan stat, region och kommun se till att bestämma att matråvaror till skolbespisningar, äldreboenden o.dyl. ska köpas från sådana affärer tills de klarar sig på det egna kundunderlaget. **Reparationer** måste kunna fungera prismässigt. Ett sätt är att minska eller rent av avskaffa mervärdesskatten på reparationer. Det är också viktigt att det finns hårda krav på tillverkaren, att ordna så att det är fullt möjligt att reparera. Det kan också behövas att staten ser till att bekosta reservdelslager av detaljer till gamla modeller av t.ex. cyklar eller mobiltelefoner. Det behövs också lämpliga lokaler, så man t.ex. kan svetsa ihop det trasiga på en cykel, men också att staten ordnar utbildning av olika slags reparatörer.

De som arbetar i Sverige ska ha löner enligt **svenska kollektivavtal**. Det förekommer att stora svenska företag utnyttjar de **illegala transporter**, som erbjuds av utländska lastbilar, där chaufförer från andra EU-länder uppehåller sig för länge i Sverige, med låga löner och under usla arbetsvillkor. Genom att transporterna blir orimligt billiga kör de med lite last och därmed ökar transporterna och avgaserna. Utöver att sådana illegala åkerier ska stoppas, måste också de stora företag, som utnyttjar dessa billiga transporter, betala så höga böter, att hela den verksamheten blir olönsam, även om man bara åker fast en gång.

Alla **handelsavtal, som innebär att storföretag kan stämma stater**, som i demokratisk ordning beslutar att skärpa regler om miljö, arbetsmiljö, hindra barnarbete eller annat, som kan minska företagets vinster, **måste omgående sägas upp**. USA under Trump har sagt upp klimatavtal, olika avtal mot kärnvapen. Eftersom USA sagt upp avtal, som är bra för mänskligheten, kan vi säga upp avtal, som går emot FN:s deklaration om de mänskliga rättigheterna. Dessa avtal har inte ingåtts på ett demokratiskt sätt, eftersom folk inte fått veta något innan, eller också har avtalet beskrivits i förskönande ordalag och nackdelarna förtigits. Med hjälp av riksbankens kontroll av kapitalrörelser ska man se till att inte betala skadestånd till sådana odemokratiska och miljöskadliga storföretag. Sådana företag, som inte följer våra lagar, ska inte tillåtas verka i Sverige.

Staten måste ordna **omskolning**, så människorna klarar sin försörjning både under omskolningstiden och i det nya arbetet. Det gäller både de som permanent byter arbete och de som under en speciell krisperiod, t.ex. en pandemi, tillfälligt byter arbete. Det kan gälla både kortare omskolningskurser, då

personer i serviceyrken fick en kort utbildning för att kunna avlasta vården med uppgifter, som inte kräver lång utbildning, och längre omskolningskurser på några år. Huvudinriktningen när människor blir arbetslösa eller permitterade, som t.ex. under en pandemi, bör vara att se vilka arbetsuppgifter skulle behöva utföras och vilka kan med en kortare introduktionskurs utföra dessa arbetsuppgifter. För en rättvis klimatomställning är omskolningsperspektivet ännu viktigare.

Omställning av en stor del av produktionen, det må gälla industrivaror, jordbruksprodukter, livsmedel eller tjänster kommer att ställa krav på nya kunskaper och därmed en omfattande omskolning.

Rättvis hyressättning

Vi skrev under rubriken "En grön ny giv" att bankernas utlåning inte ska få gå till spekulation utan till sådana investeringar som behövs för människor och miljö. Vi skrev också att Riksbanken ska se till att bankerna håller räntan mycket låg. Därmed kan man hindra att fastighetspriser och därmed hyresnivåer drivs upp ytterligare. Det är ett mycket stort problem att fastighetsvärden och hyror under många år ökat avsevärt mycket mer än den allmänna prisnivån. Därmed har hyran tagit en allt större del av människors inkomster. Det blir särskilt svårt för människor med otrygga anställningar och människor med låga löner. Trångboddhet inom utsatta grupper ledde under coronakrisen till många dödsfall. Fler billiga bostäder, betydligt fler fasta anställningar, höjda löner inom välfärdsyrken och ett utjämnande skattesystem, som vi tidigare tagit upp, kan staten göra ganska snabbt.

På sikt är det också viktigt att få ner hyresnivåerna till något som skulle kunna kallas bruksvärdeshyra. Om staten tvingar fastighetsägare att sänka hyrorna till rimliga nivåer, till bruksvärdeshyra, får troligen fastighetsägarna problem att betala räntor och amortering på sina lån. I så fall måste också bankerna tvingas skriva av lånen i motsvarande mån. Det är ju i de flesta fall så att pengarna, som banken lånat ut, har banken skapat ur tomma intet, när lånet avtalades. Bankernas räntor borde inte vara större än att de bekostar rimliga löner för banktjänstemän och andra utgifter, men inte räkna till enorma vinster och skyhöga direktörlöner, bonusar och fallskärmar o.dyl. Hyrorna borde inte vara högre än att bekosta löner till fastighetsskötare, underhåll, el, värme och att betala banklån. Om staten i ett slag sänker alla hyror och avskriver massor av banklån, kommer rimligen fastighetsvärdena att sjunka kraftigt. En alltför snabb förändring av detta slag kan ställa till problem för enskilda som inte kan använda inkomster från en försäljning av villa eller bostadsrätt så som de planerat. En sådan förändring måste utredas ordentligt och genomföras i lugn takt, så enskilda inte kommer i kläm. För att snabbt lösa problem för dem som har för höga hyror, kan man höja bostadsbidraget. Däremot är det inte långsiktigt rimligt att höjt bostadsbidrag i slutändan hamnar som vinster hos fastighetsägare eller banker.

Sammantaget innebär det ett nytt ekonomiskt system

Det jag här har beskrivit i kapitlet "Ändringar, både stora och små, av det ekonomiska systemet" innebär en genomgripande förändring av det ekonomiska systemet. Det innebär sådana begränsningar och kontroll av kapitalflöden, kontroll av krediter och penningsskapande, så att pengar finns till alla de åtgärder, som behövs för en rättvis klimatomställning. Med alla de kompletterande åtgärder jag här redogjort för kommer vi att ha ett system, där produktionens inriktning, omfattning och utformning bestäms av människors behov och naturens begränsningar i stället för efter ekonomisk lönsamhet, profit, vinstintressen för ett fåtal, även om långt ifrån alla produktionsmedel är förstatligande. Däremot ska staten vara beredd att förstatliga i sådana fall, då det behövs. Man kommer inte att ha tillväxt som mål. Handel kommer att bedrivas för att klara allas behov inte för att ge frihet för storbolag att tjäna pengar som de vill.

Konsekvenser

Vi kan alla få **meningsfullt arbete**, och tid för att umgås med nära och kära, tid för att ta hand om och lyssna på barn och barnbarn, att vara i naturen, att läsa och sätta oss in i och påverka politiken och tid för andra fritidsaktiviteter efter eget val.

Vi skulle få **bättre levnadsförhållanden**, slippa giftiga kemikalier, kunna äta näringsriktig mat. Vi skulle kunna få bättre hälsa, få möjlighet till motion så vi mår bra och kan hålla oss friska, men inte tvingas till så slitsamt arbete att vi blir utslitna i förtid. Stressen skulle minska. Trafikolyckor skulle kunna minska kraftigt.

De ekonomiska **klyftorna skulle minska** genom ett utjämnande skattesystem. Genom att man har tillräckligt med personal i skola, vård och omsorg och liknande verksamheter, t.ex. färdtjänst, assistansersättning, skulle alla få bättre möjligheter att komma till sin rätt. De som har svårare för sig i skolan, skulle få mer hjälp, så de kan klara mer. De praktiska kunskaperna skulle uppvärderas, konstnärliga talanger ska uppmuntras, inte bara intellektuella färdigheter. Man skulle i praktiken komma betydligt närmare de stolta deklarationerna om alla människors lika värde än i dagens samhälle. I boken "Jämlikhetsanden" av Kate Pickett och Richard Wilkinson finns mängder med statistik och forskningsresultat, som visar hur mycket bättre ett samhälle fungerar, på många olika sätt, om det råder jämlikhet. De nordiska länderna och Japan var föregångare, men nu har Sverige rasat i välfärdsstatistiken. I mer jämlika samhällen är hälsorelaterade och sociala problem mindre, välbefinnandet är bättre hos både barn och vuxna, vi blir mindre fokuserade på vilket intryck vi gör på andra (och behöver inte konsumera för att göra intryck), vi litar mer på andra människor, ger mer i bistånd, har en lägre användning av narkotika, har längre medellivslängd, lägre spädbarnsdödlighet, färre överviktiga barn, bättre skolresultat, färre tonårsfödslar, färre mord, färre i fängelse och psykvård. En bra bok.

Brottsligheten skulle kunna **minska** genom att alla kan få sina behov tillgodosedda. Ingen behöver stjäla för att ha livets nödtröskel. Genom att klyftorna kraftigt utjämnas kommer drivkraften att på olagligt sätt leva i lyx liksom vissa höjdhare i samhället att försvinna. Samhällsklimatet skulle bli så att man inte alls ser upp till lyx och glamour. Dessutom skulle man få tid att ägna sig åt grannsamverkan och gemenskapsaktiviteter och därigenom skulle den sociala kontrollen bli större och lättare kunna föra dem tillrätta som är på väg att hamna i kriminalitet. Genom att den nyliberala politiken försvinner, så får samhället råd att satsa på tillräckligt med resurser på tullpersonal för att hindra införsel av vapen, narkotika m.m. men också för att hindra utförsel av stöldgods. Samhället skulle också ha tillräckligt med poliser, dels för att ha kvarterspoliser som bygger upp förtroende, och dels tillräckligt med poliser, som rycker ut och ingriper t.ex. när någon utsätts för hot och våld.

Omfattande folkrörelsekamp krävs

Omfattande folkrörelsekamp krävs för att stå emot den ekonomiska, politiska och massmediala makten. När en miljöorganisation kämpar mot ett miljöförstörande projekt får den ofta höra, att ni har ingen chans att vinna, ty det är så mäktiga motståndare. Trots detta vinner miljörörelsen ibland. Almarna i Kungsträdgården i Stockholm räddades 1971, planerna på Kungstorgsgaraget i Göteborg stoppades 1976, planerna på lagring av kärnkraftsavfall i Kynnefjäll i Bohuslän stoppades efter kamp 1980 – 2000, planerna på Landborgsgaraget i Helsingborg stoppades 1990 och när planerna många år senare dök upp igen, omdöpt till Landborgskopplingen, stoppades de nya planerna efter kamp 2016 – 2018, planerna på att sälja det kommunala energibolaget Öresundskraft i Helsingborg stoppades sedan en folkomröstning med 96,4 % sagt nej i januari 2020. Det finns inget enkelt recept för när det lyckas. Det är också så att inga segrar är vunna för evigt. Samma hot kan dyka upp igen, ibland i något förändrad form. Dessa lyckade exempel skiljer sig åt på olika sätt, men har det gemensamt att det

blev ett starkt folkligt engagemang. Tyvärr är det så att trots ett starkt folkligt engagemang misslyckades miljörelsen i folkomröstningen om kärnkraft 1980, även om motståndet mot kärnkraft då var så starkt att alla tre linjer då formellt var avvecklingslinjer, och riksdagen beslöt att kärnkraften skulle vara avvecklad till år 2010. Långt efter 2010 har kärnkraftslobbyn mage att tala om förtida avveckling, när kärnkraftverk stängs för att de är olönsamma. Miljörelsen misslyckades också genom att motorvägen byggdes trots trädskramarnas aktioner i Ljungskile 1987 – 1988, Öresundsbron byggdes på 1990-talet trots alla protester och trots att Koncessionsnämnden för miljöskydd inte godkände bygget. Det finns mycket att analysera kring varför miljörelsen ibland lyckats, men många gånger misslyckats. Det finns nog bara en sak vi kan säga säkert: Om alla bestämmer sig för att det inte går, och därför blir passiva, så kommer vi inte att lyckas. Vi ska vara medvetna om att risken är stor, att vi misslyckas, men att det finns en chans att vi kan lyckas, och vi måste göra vad vi kan och försöka agera klokt.

En del tycker att alla bör delta i kampen för en viss fråga och göra det på just det sätt man själv förespråkar. Jag tror att detta är ett dåligt förhållningssätt. Det finns så mycket som är dåligt i samhället, att det är naturligt att folk engagera sig i olika frågor, och att en del blir mycket kunniga på olika frågor. Vi menar att den kunskapen och erfarenheten är mycket viktig, men att det också är mycket angeläget att vara öppna för varandras hjärtefrågor och se att det ofta finns gemensamma orsaker bakom missförhållandena. När fredsrelse, miljörelse, klimatreelse, gemensam välfärdsrelse, kvinnoreelse, antirasistisk rörelse, antiimperialistisk rörelse, rörelse för ekonomisk jämlikhet och rörelse för nytt ekonomiskt system ser att vi har gemensamma intressen, då kan förändring i positiv riktning komma. När vi kan se hur alla möjliga frågor har en del gemensamma orsaker, och också en del gemensamma lösningar. Jag har i denna skrift pekat på en del, men det finns naturligtvis många fler problem jag inte alls tagit upp eller bara antytt. Tillsammans kan vi bli en mäktig kraft.

Det är väldigt många som ser att allt inte är bra som det är, men många ser inget realistiskt alternativ. Många begränsar det de ser som realistiskt till det som anses vara politiskt, ekonomiskt och juridiskt möjligt. De kanske hoppas att någon ska presentera ett alternativ. När jag nu pekar på ett inte helt färdigt alternativ, men ändå ganska mycket av ett helhetsalternativ, borde många bli glada. Vi får naturligtvis vara beredda på, att en del journalister, som efterfrågat alternativ, har gjort det mest som en förevändning för att slippa agera, och att de kanske förtiger det eller gör allt för att hitta fel och brister. Förtigande gäller det att bemöta genom att försöka hitta andra kanaler att nå ut. Om de verkligen kan påvisa fel, gäller det att erkänna det och komma på bättre, men om jag falskt blir anklagad för att ha fel, gäller det att förklara hur fel de har och varför jag har rätt. Om de pekar på brister, så kan det antingen vara nya saker det gäller att ta till sig, eller saker jag tänkt på men inte skrivit ner. Då gäller det att utifrån denna skrift förklara hur man går vidare med denna skrifts synsätt och löser de problem de har pekat på.

Den brittiska ekonomen Ann Pettifors två böcker "Produktionen av pengar" 2019 och "Så räddar vi klimatet. Argument för en Green New Deal" 2020 visar på att det är möjligt att få fram tillräckligt med pengar för det som behöver göras. Coronakrisen har också visat att det i en kris går att få fram massor av pengar, så de som brukar säga att det inte går, får svårare att argumentera. De som brukar säga, att det är marknadskrafterna som ska lösa alla problem, har fått mycket svårare att argumentera nu när alla kan se att det är staten inte marknaden, som räddar det som man räddar i ekonomin. Sedan har staten gjort en del bra och en del dåligt under coronakrisen. Också innan coronakrisen kunde den, som följde med, se att det fanns gott om pengar i samhället men i fel fickor. Jag tänker på bonusar, fallskärmar, mångmiljonlöner till vissa höjdare i samhället men också mångmiljardvinster i flera storbolag, och pengar som fifflats till skatteparadis, Panamaaffären m.m.. Sådant har kommit fram i massmedia, men efter ett tag verkar det som om massmedia glömt det på så sätt att det snart varit tyst om sådana skandaler. Vad som behövs för att klara klimatkrisen har jag

pekat på i denna skrift och det är mycket utöver det Ann Pettifor skrivit, även om jag tagit till mig hennes råd.

Jag vill påminna om att ibland sker förändringar snabbt. Om någon förutspådde, att Berlinmuren skulle falla, några månader innan det hände, skulle personen förmodligen blivit betraktad som verklighetsfrämmande. När coronakrisen slog till skedde massor av förändringar snabbt. Inte tillräckligt snabbt säger en del nu i efterhand. Nu gäller det att agera i tid när det gäller klimatkrisen. Som Greta Thunberg påpekade i sitt sommartal har klimatkrisens verkningar gjort sig påmind inte bara i fattiga länder utan även på många ställen i USA och Canada. Även Sverige drabbades ju av torka och mycket allvarliga skogsbränder sommaren 2018. Redan nu har verkningarna blivit tillräckliga för att vi borde agera, men ändå är politiker både i Sverige, EU och världen i övrigt inte i närheten av det som krävs.

Det gäller att sätta press på politiker, försöka få så många som möjligt att ta del i kampen. Det gäller både att få folk att förstå hur allvarligt läget är med miljön, klimatet och orättvisorna i världen, försöka få folk att förstå hur pengar skapas och att det inte behöver vara brist på pengar. En del har kanske insett det, men gett upp inför makten. Det gäller att peka på att ibland har folklig kamp lyckats. Vi kan lyckas, men det hänger på dig och mig, på oss alla om framtiden blir fruktansvärd eller människovärdig. Vi kan peka på hur denna skrift visar på hur en regering, som tar problemen på allvar, skulle kunna agera. Tillsammans kan vi sätta tillräcklig press på makthavarna. Vi måste nå ut med vårt budskap på många olika vägar. Vi måste både använda moderna medel såsom hemsida, sociala medier, webinarier, e-post m.m., liksom traditionella metoder som flygblad, sälja skrifter på gator och torg, ordna föredrag, utställningar, opinionsmöten, torgmöten, demonstrationer. Det gäller också att på olika sätt få massmedia intresserad, men även om massmedia tidvis försöker tuga ihjäl detta förslag och vår kamp, måste vi använda oss av alla andra metoder, så vi kan nå ut ändå.

Överklaganden och öppna brev till myndigheter kan vara bra för att framtida historiker ska kunna se att det fanns konkreta förslag, som hade kunnat hindra framtida katastrofer. Ingen ska kunna säga att ingen visste, så som en del tidigare i historien har försökt undandra sig ansvar för folkmord. Det finns olika opinionsundersökningar, som visar att folkmajoriteten vill ha betydligt kraftfullare åtgärder för att rädda klimatet än vad politikerna vill, fast majoriteten av politikerna tror att det förhåller sig tvärtom. Med alla de argument vi har till hands kan en allt starkare folkrörelse sätta sådan press på politiker att de till slut lägger om kurs och tar problemen på allvar och agerar därefter. Om det sedan blir något eller några av de befintliga politiska partierna eller helt nya som lägger om kurs tillsammans med en stark folkrörelse, det får framtiden utvisa.

Kontaktadresser:

Författare till denna skrift: Stig Broqvist. stig.broqvist@telia.com 042-282739

Andra personer har gett värdefulla synpunkter och tillägg.

Kan gärna delta på olika diskussionsmöten, när coronarestriktionerna inte längre hindrar det. Deltar dock inte på facebook, twitter och andra sociala medier.

Jag vill gärna ha synpunkter från läsarna. Om du helt håller med, vill jag naturligtvis gärna höra det. Jag tror att många i princip håller med om parollen "Ändra systemet – inte klimatet", men kanske har invändningar i vissa avseenden eller känner tveksamhet inför vissa delar av denna text. Jag vill gärna höra av er för att kunna utveckla idéerna och göra texten bättre.

Helsingborg september 2020.

Stig Broqvist